

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

KUR'AN MEÂLLERİ SEMPOZYUMU

-eleştiriler ve öneriler-
(II)

24-26 Nisan 2003

İZMİR

Türkiye Bilimsel Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	179041
Tas. No:	297.211 KUR.M

Diyanet İşleri Başkanlığı

&

Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ANKARA—2007

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları / 672
İlmi Eserler / 112

Tertip Heyeti:

Prof. Dr. Ömer DUMLU
Doç. Dr. Hüseyin YAŞAR
Yard. Doç. Dr. Mustafa ÖZEL
Araş. Gör. Dr. Muammer ERBAŞ
Araş. Gör. Ziya ŞEN

Redaksiyon

Dr. Ömer MENEKŞE

Tashih

Dr. Kıyasettin KOÇOĞLU
Dr. Faruk GÖRGÜLÜ
A. Osman PARLAK
H. Duran NAMLI

Dizgi & Grafik

Recep KAYA
Hüseyin DİL
İlker ÇALIŞKAN

Baskı

GURUP Matbaacılık
Tlf.: (0312) 384 73 44

2007-06-Y-0003-672
ISBN: 978-975-19-4116-9

© Diyanet İşleri Başkanlığı

Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı
Derleme ve Yayın Şubesi Müdürlüğü
Tel: (0312) 295 72 93 - 94 / Fax: (0312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

KUR'AN'I AÇIKLAMADA KUR'AN'IN GÖSTERDİĞİ YÖNTEMLER

Prof. Dr. Abdulaziz BAYINDIR *

Kur'an açık bir kitaptır. Birçok sûre, "Bunlar o açık Kitab'ın ayetleridir" diye başlar. Bir ayet şöyledir:

Biz bu Kitab'ı sana; her şeyi apaçık belirtsin, doğru yolu göstereyim, ona bağlananlara iyiliği bol ve bir müjde olsun diye indirdik. (Nahl 16/89.)

Kur'an'ın açık olması, Allah'ın verdiği rızka benzer. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

Sizi yaratmış, sonra rızkınızı vermiş olan Allah'tır. (Rum 30/40.)

Havayı, suyu ve bazı şeyleri hazır bulabiliriz. Ama rızkın bir bölümüne ulaşmak gayret ister. Bir parça ekmeğin soframıza gelmesine kadar ne emekler harcanır! Allah; tohumu, suyu, güneşi, toprağı, kısaca rızık için gerekli her şeyi yaratmıştır. Ama onları bir araya getirip rızık elde etmek bizim işimizdir. O, şöyle buyurur: "İnsanın çalışmasından başkası kendinin değildir." (Necm 53/39.)

Kur'an'dan yararlanmak da böyledir. Birçok ayet kolayca anlaşılabilir. Ama bazı ayetleri anlamak gayret ister. Kur'an, büyük hacimli bir kitap olmadığı halde her şeyi açıkladığını bildirmiş ve o açıklamalara ulaşmanın yöntemini göstermiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

Ey Elçi! Biz sana okuduğumuzda onun okunuşunu takip et.

Sonra onu açıklamak bize düşer. (Kiyamet 75/18-19)

Ayetler, birbirini açıklar biçimde Kur'an'a yerleşmiş, Allah'ın Elçisi ise, söz ve uygulamaları ile o açıklamaları pekiştirmiştir. Kur'an ayrıca, önceki kitaplara dikkat çekmiş ve İslâm-fıtrat ilişkisine vurgu yapmıştır. Kur'an'ın Arapça olması da Arap dilini önemli kılmıştır. Bütün bunlar; Kur'an'ı açıklamada Kur'an'ın gösterdiği yöntemleri oluşturmaktadır.

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

1 Yusuf 12/1; Hicr 15/1, Şuarâ 26/2; Kasas 28/2; Duhân 44/2.

A- KUR'AN'IN KUR'AN İLE AÇIKLANMASI

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

الرَّكَاتِ احْكُمْتُ آيَاتَهُ ثُمَّ فَصَلْتُ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ

Elif, Lam, Ra. Bu öyle bir kitaptır ki, ayetleri muhkem kılınmış, sonra hakîm olan ve her şeyin iç yüzünü bilen Allah katından ayrıntılı olarak açıklanmıştır. (*Hûd*, 11/1.)

Muhkem, sağlamlaştırılmış, güçlü, hikmetli demektir. Bazı ayetler, "şöyledir veya değildir" diye hükümler içerir. Onlar muhkemdir. Bir de onları açıklayan ayetler vardır. Allah Teâlâ, bunlar arasına benzerlik koyarak birlikte ele alınmalarına imkân vermiştir. Böylece ayetler arası ikili ilişkiler oluşmuştur. Bunu şu ayet vurgulamaktadır:

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِي

Allah sözün en güzelini, birbirine benzer (müteşâbih) ikiyeşerler olarak bir kitap halinde indirmiştir. (*Zümer*, 39/23.)

Müteşâbih, iki şey arasındaki benzerliği ifade eder. Müteşâbih ayetler birbirine benzer ayetlerdir. "ikişerler" diye tercüme edilen mesânî = مَثَانِي kelimesi, bir ayetin, birçok ayetle benzerlik taşıdığını ve ikili ilişki içinde olduğunu gösterir.

Benzer ayetleri bulup ortaya çıkaracak olanlar bilginlerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

كِتَابٍ فَصَّلْتُ آيَاتَهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

Bu, bilen bir toplum için, ayetleri Arapça okuyuş olarak açıklanmış bir kitaptır. (*Fussilet*, 41/3.)

Konuyu tam olarak açıklayan ayet şudur:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ

Sana bu Kitab'ı indiren odur. Onun bir kısmı muhkem ayetlerdir; onlar Kitab'ın anasıdır. Öbürleri ise bunlara benzer (müteşâbih) olanlardır. Kalplerinde kayma bulunanlar, fitne çıkarma isteği ve onu tevil isteği ile müteşâbihe uyarlar. Oysa onun tevilini Allah'tan başkası bilmez. Sağlam bilgi sahipleri şöyle derler: "Biz buna inandık; hepsi de Rabbimiz katındandır." Böyle düşünenler sadece temiz akıl sahipleridir. (*Âl-i İmrân*, 3/7.)

Tevil, bir şeyi asıl hedefine çevirmedi. ² Bu konu Kur'an'da örneklerle açıklanmıştır. İlgili ayetlerden biri şudur:

سَأُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا

"... dayanamadığın işlerin tevilini sana anlatacağım" (*Kehf*, 18/78.)

2 رد الشيء إلى الغاية المرادة منه Rağib el-İsfahânî, Müfredât, evl maddesi, Safvân Adnan Davudî'nin tahkikiyle, Dımaşk ve Beyrut 1412/1992.

Musâ aleyhisselam Hızır³’la³ yolculuk yapmıştı. Hızır önce bindikleri gemiyi delmiş, sonra bir erkek çocuğunu öldürmüştü; sonra da kendilerini misafir etmek istemeyen bir kasabada yıkılmak üzere olan bir duvarı doğrultmuştu. Musâ aleyhisselam onun bu davranışlarına dayanamadığı için ayrılmaya karar verdikleri bir sırada Hızır; “dayanamadığın bu işlerin tevilini sana anlatacağım” diyerek şunları söylemişti:

“Gemi, denizde çalışan ve başka işleri olmayan birkaç kişinindi; istedim ki onu kurlu hale getireyim. Çünkü arkalarında sağlam gemilere zorla el koyan bir hükümdar vardı.”

“Oğlana gelince; onun ana babası inanmış kimselerdi. Çocuğun onları azdırmasından ve inkâra sürüklemesinden korktuk”

Rablerinin o çocuktan daha temiz ve onlara daha çok merhamet eden birini vermesini istedik.”

“Duvar ise, şehirde iki yetim erkek çocuğa aitti. Altında onlara ait bir hazine vardı. Babaları iyi insandı. Rabbin istedi ki; onlar reşit olsunlar ve hazinelerini çıkarsınlar. Bu Rabbinden bir ikramdır. Yoksa ben bunları kendiliğimden yapmadım. İşte dayanamadığın işlerin tevil budur.” (Kehf, 18/65-82.)

Her bir olayın tevil, yani bağlı olduğu ana konu gösterilince Musa aleyhisselamın şaşkınlığı geçmişti.

Rüya yorumuna da tevil denir. Rüya ana konu, karşılaşılabilecek gerçek olaylardır. Onda, ana konu ile ilgili ip uçları bulunur. Aradaki bağlantıyı kuranlar, doğru yoruma ulaşırlar.

Yusuf aleyhisselam zindanda iken hükümdar şöyle demişti: “Ben, yedi semiz ineği yedi zayıf ineğin yediğini; yedi yeşil başak ve bir o kadar da kurumuş başak görüyorum. Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumlamayı biliyorsanız rüyamı doğru yorumlayın.”

Dediler ki: “Bunlar karışık rüyalar; biz böyle rüyaların tevilini bilmeyiz”.

(Yusuf ile birlikte zindanda iken) kurtulan iki kişiden biri, nice zaman sonra Yusuf’u hatırladı ve: “Ben size onun tevilini bildireceğim, bana biraz müsaade edin” dedi.

Sonra Yusuf’a geldi. O da rüyayı tevil etti ve şöyle dedi:

“Yedi yıl sürekli ekim yapın, bütün hasadı başağında bırakın; yiyeceğiniz az bir kısım başka.

“Sonra arkadan yedi kıtlık yılı gelir, bütün biriktirdiğinizi yer tüketir; sakladığınız az bir kısım başka.”

“Sonra arkadan, halkın rahat edeceği bir yıl gelir, o zaman da sıkıp sağarlar”. (Yusuf, 12/43-49.)

3 Kur’an’da Hızır adı geçmez. Bu şahsın Hızır olduğu hadiste yer alır. Bk. Buhârî, “İlim”, 44.

Tevil kelimesi, ahiretle ilgili olarak da kullanılmıştır. Çünkü dünyada yaşanan her olayın, ahiretle bağlantısı vardır. Peygamberler ve ilâhî kitaplar, bu bağlantıyı göstererek insanları uyarmışlardır. Bunları dikkate almayanlar, ebedi mutluluğu kaybederler. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

Biz onlara gerçek bir Kitap getirdik. İnanacak olanlar için bir anayol ve bir ikram olsun diye de onu bilgiyle açıkladık.

Bunlar, o Kitap'ın teviline başkasını mı bekliyorlar? Onun tevili geldiği gün, evvelce onu unutmuş olanlar şöyle diyeceklerdir: "Doğrusu Rabbimizin elçileri bize bu gerçeği bildirmişti, şimdi bize şefa'at edecek bir kimse, gerçekten yok mu?! Yahut geriye çevrilme ve yapıp ettiklerimizden başkasını yapma hakkımız da mı yok?!" Onlar kendilerini, büsbütün kaybetmiş olacaklardır. Uydurdukları şeyler de onlardan ayrılıp gidecektir. (A'raf, 7/52-53)

Ey inananlar! Allah'a boyun eğin, elçisine boyun eğin, sizden olan yetkililere de. Bir konu üzerinde çekişince, eğer Allah'a ve ahiret gününe inaniyorsanız onu hemen Allah'a ve elçisine götürün. Bu hem daha hayırlıdır, hem de tevili pek güzeldir. (Nisa, 4/59)

Açıķça görölüyor ki, tevilde iki konu vardır; biri ana konu, diğeri de onunla bağlantılı olandır. Hızır olayında ana konu, Musa aleyhisselamın bilmediğı arka plândır. Gördüğö olaylar, onlarla bağlantılıdır. Ana konuyu kavramadan onlarla bağlantılı olayları anlayamamıştı. Hadiste bildirildiğine göre Hızır ona şöyle demişti:

"Ya Musa, sen benimle birlikte olmaya dayanamazsın. Ben Allah'ın bana öğrettiğı bir ilmi biliyorum ki sen onu bilmezsin. Sen de Allah'ın sana öğrettiğı bir ilmi bilirsin ki, ben onu bilmem."⁴

Kralın adamları onun rüyasında, gerçek hayatla ilgili ip uçları bulamadıkları için tevil yapamamışlardı. Ama Yusuf aleyhisselam o ip uçlarını bulmuş ve tevili yapmıştı.

İyi veya kötü, yaptığı her işin ahirette bir karşılığı olduğu bilincinde olanlar hayatları ile ilgili doğru tevil yapar ve ebedî mutluluğa ererler.

Bütün bunlar gösteriyor ki tevil; bir şeyi, ilgili olduğu ana konuya bağlayarak değerlendirmektir.

Âl-i İmrân'ın 7. ayetinde; "... Oysa müteşâbihin tevilini Allah'tan başkası bilmez." buyurulmuştur. Burada ana konu, ümmü'l-Kitâb olan muhkem ayettir. Müteşâbihi tevil eden, yani onu ana ayete bağlayan Allah'tır. Bunu ondan başkası yapamaz. Bu, şu ayetlerin de gereğidir:

"Ey Elçi! Biz sana okuduğumuzda onun okunuşunu takip et.

Sonra onu açıklamak bize düşer." (Kıyamet, 75/18-19)

Allah Teâlâ, ana ayetle, ona bağlantısı olan ayet arasına benzerlik (teşâbüh) koyarak kendi tevilini bulmamıza fırsatı vermiştir. Ayetler arasındaki bu ilgiler dikkate alan-

4 Buhârî, "İlim", 44.

lar Kur'an'ın doğru açıklamasına ulaşırlar. Başka bir tevil, ayetleri farklı alanlara çekmek olur. Bunu, kasten bilerek yapanlar yanlış yapmış ve yoldan çıkmış olurlar. Ayetin ilgili bölümü şöyledir:

“... Kalplerinde kayma bulunanlar, fitne çıkarma isteği ve onu tevil isteği ile müteşâbihe uyarlar.”

Diñi kullanarak insanları saptırmanın en kısa yolu, ayetleri bağlantılarından koparmaktır. Bu, zorunlu olarak bazı ayetleri görmemeye sebep olur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

İndirdiğimiz açıklayıcı ayetleri ve ana yolu o Kitapta insanlara açıkladığımız hâlde, gizleyenler... İşte Allah onlara lanet edecektir. Lanet edecek olanlar da lanet edecektir.

Tevbe edip kendini düzelten ve onları açıklayanlar başka. Onların tevbesini kabul ederim. Ben tevbeleri kabul ederim, ikramım boldur. (Bakara, 2/159-160.)

Bu konuda, Yahudilerle ilgili bir örnek vardır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

(Ey Yahudiler!) Şimdi siz öyle bir durumdasınız ki, bir birinizi öldürsünüz. İçinizden birtakımını yurtlarından sürersiniz. Onlara yapılan kötülük ve düşmanlığa destek verirsiniz. Esir düşmüş olarak karşınıza çıkarlarsa kan bedelini ödersiniz. Onları sürgün etmek size zaten haramdır. Şimdi siz o Kitab'ın bir bölümüne inanıyor, bir bölümünü görmezlikten mi geliyorsunuz? İçinizden bunu yapanın hak ettiği nedir? Şu hayatta perişanlıktan başka bir şey mi? Böyleleri Kıyamet gününde de en şiddetli azaba sürüklenirler. Allah ne yaptığınızdan habersiz değildir. (Bakara, 2/85)

Âl-i İmrân 7. ayette şöyle bir hüküm yer alır:

“Sağlam bilgi sahipleri şöyle derler: Biz buna inanırız. Hepsini de Rabbimiz katındandır”.

Yani bu kişiler bilirler ki; Allah, ayetleri muhkem (= ana ayet) ve müteşâbih (= bağlantılı ayet) olarak ikiye ayırarak tevil yapmış, araya bağ koyarak o tevil bize göstermiştir. Biz ayetleri teville değil, anlamaya çalışırız.

Ayetler arasındaki ilişkiler ağı, bugüne kadar görülememiş, bunun tabii sonucu olarak muhkem, müteşâbih, mesânî ve tevil kelimelerine farklı anlamlar yüklenmiştir. Bunu bilerek yapanlar olduğu gibi bilmeyerek veya eskilerin taklitçisi olarak yapanlar da olmuştur. Bu yüzden bazı ayetler görmezlikten gelinmiş, bazıları da yanlış açıklanmıştır. Talâk 1-3 ile Bakara 229 ve Mumtehiine 10, 11; görmezlikten gelinen ayetlere, Hac 15, Nur 33 ve Taha 96, yanlış açıklanan ayetlere örnek olabilir.

Yanlış teviller sıkıntı doğurmaktadır. Kimileri, sıkıntının Kur'an'dan kaynaklandığını sanarak onu tarihî belge gibi görmek istiyor. Kimileri de Kur'an'ı, dînî ve ahlâkî ilişkiler sahasına hapsediyor. Böylece hem yanlış tevillerin sahası genişliyor, hem de bazı ayetleri görmeme veya tarihe hapsedme gibi daha ağır sonuçlar ortaya çıkıyor. Yukarıdaki ayetlerin belirlediği yöntem ise her türlü yanlışla engel olacak niteliktedir.

1- Görmezlikten gelinen ayetler

Fakihler, boşanma ile ilgili sistemlerini kurarken, hem talâkı ayrıntılı olarak anlatan Talâk sûresine, hem de kadınların evliliğe son verme yetkilerini düzenleyen iftidâ ile ilgili ayetlere gereken önemi vermemişler, müfessirler de bu yaklaşımın destekçisi olmuşlardır.

a- Talâk 1, 2 ve 3. ayetler

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Ey Peygamber! Kadınları boşadığınızda iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz Allah'tan sakının. Onları evlerinden çıkarmayın. Onlar da çıkmasınlar. Açık bir fuhuş yapmış olurlarsa o başka. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa kendine yazık etmiş olur. Bilemezsin, belki Allah bunun ardından yeni bir durum ortaya çıkaracaktır."

"Kadınlar sürelerinin sonuna geldikleri zaman onları ya marûf ile tutun veya marûf ile ayırın. İçinizden güvenilir iki kişiyi şahit tutun; şahitliği Allah için yerine getirin. İşte Allah'a ve ahiret gününe inanan kimseye verilen öğüt budur. Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa o, ona bir çıkış yolu açar.

Ona, beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah'a güvenirse, o ona yeter. Allah onu, hedefine ulaştırır. Allah her şey için bir ölçü koymuştur". (Talak, 65/1-3)

Ömer'in oğlu Abdullah, karısını hayızlı iken boşamıştı. Ömer, bunu Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellemle sorunca o, şöyle demişti:

"Söyle ona, eşine dönsün; temizleninceye kadar ondan ayrılmasın. Sonra âdet görür arkasından tekrar temizlenirse, bundan sonra isterse birlikte olmaya devam etsin, isterse ilişkiye girmeden onu boşasın. Bu, o iddettir ki, Allah kadınları ona göre boşamayı emretmiştir."⁵ Abdullah dedi ki; "Peygamberimiz, boşamayı geçersiz saymış ve şu ayeti okumuştur: "Ey Peygamber! Kadınları boşadığınızda iddetlerini gözeterek boşayın." Yani onları iddetlerinin başlangıcında boşayın."

Demek ki, "...iddetlerini gözeterek ..." boşamak için kadının hayızlı olmaması, eğer temizse o temizlik dönemi içinde eşiyle ilişkiye girmemiş olması gerekir. Abdullah bu ölçüye uymadığı için Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellemle buna çok sinirlendiği rivayet edilmiştir.⁸

Bunun önemli hikmetleri vardır. Erkek, hayızlı eşiyle ilişkiye giremeyeceğinden huzursuz olabilir. Kadın hayızdan temizlenince erkeğin ona arzusu üst sınıra çıkar. İliş-

5 Marûf; güzelliği akıl veya din yoluyla anlaşılan şey. (Müfredât, arf maddesi)

6 Buhârî, "Talâk", 1,3,44,45; "Tefsiru Suret'it-Talak", 1; Müslim, "Talâk" 1,14; Nesaî, "Talâk" 13,15,19; İbn Mâce, "Talâk" 1,3; Darimî, "Talâk" 1,2; Muvatta', "Talâk", 53; Ebû Dâvûd, "Talâk" 4, Tirmizî, "Talâk". (Yukarıdaki metin, Buhârî, Talâk, 1'in tercümesidir.)

7 Ebû Davûd, "Talâk", 4, Hadis no: 2185.

8 Buhârî, "Ahkâm", 13.

kiye girince arzusu azalır. Erkeğin karısını, ilişkiye girdiği temizlik döneminde boşayamaması, boşama önünde tabii bir engel oluşturur.

Talakla birlikte kadın iddet beklemeye başlar. Bu süre, âdet gören için, üç kere âdet görüp temizleninceye kadar geçen süredir. Âdet görmeyen üç ay, hamile olan da doğuma kadar bekler.⁹

"Kadınları iddetleri içinde boşayın" emrinden sonra yapılacak şeyler şöyle sıralanmıştır:

- 1- İddeti saymak,
- 2- Kadını evden çıkarmamak,
- 3- Kadının çıkmaması,
- 4- Süre bitiminde kararı gözden geçirip kadını ya iyilikle tutmak veya iyilikle ayırmak.
- 5- İki kişiyi şahit tutmak.

İddeti sayma, erkeğe verilmiş bir görevdir. Bu, eşiyle yakından ilgilenmesini zorunlu kılar. Eğer iddeti saymazsa, süreyi geçirerek eşine dönme hakkını kaybedebilir. Bu süre içinde kadının, kocasını doğru bilgilendirmesi gerekir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri o kadınlara helâl olmaz." (Bakara, 2/228) Âdet olduğu halde olmadım derse günaha girer.

Eşlerin iddet bitinceye kadar ayrılmamaları önemlidir. Kadın evden çıkar veya çıkarılırsa eşler, bir başkasının yanında birbirlerinin kötü hallerini ortaya dökerek soğukluğun artmasına sebep olabilir ve kötü niyetli kişilerin engeline takılabilirler. Bunun zararını kendileri çeker. "... Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa kendine yazık etmiş olur..." ayeti bunu göstermektedir.

Erkek bu süre içinde durumu gözden geçirip daha sağlıklı bir sonuca varabilir. Kadın da kocasını ikna etme fırsatını yakalar. Çünkü iddet bitinceye kadar koca, eşine dönme kararı verebilir. Bu süre içinde kadının kocasına karşı davranışlarında bir sınırlama yoktur. Onun ilgisini çekmek için elinden geleni yapabilir.

Hem boşama sırasında, hem de bekleme süresinin sonundaki işlemlerde şahit bulundurmak gerekir. Böylece işlemin başı ve sonu tespit edilmiş olur. Kur'an'ın, evlenmede şahit şartı koşmayıp boşamada koşması, bu işleme daha çok önem verdiğini gösterir.

Buraya kadar anlatılanlar, bir tek boşama ile ilgili işlemlerdir.

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"O talâk iki defa olur. الطَّلَاقُ مَرَّتَيْنِ (Bakara 2/229.) Yani yukarıda anlatılan biçimiyle talâk ancak iki defa olabilir. Çünkü الطَّلَاق'ın başındaki "ال" marifelik ekidir; "O bilinen talâk" demek olur. Zaten talâk, başka bir yerde açıklanmamaktadır.

"Erkek üçüncü defa boşarsa, artık bu kadın ona helal olmaz.¹⁰ Kadın başka bir kocayla evlenir, o da boşarsa bakarlar: Eğer Allah'ın koyduğu sınırlarda duracakları kanatine varırlarsa, birbirlerine dönmelerinde bir günah yoktur..." (Bakara, 2/230.)

Meşhur dört mezhep ile Zahiri mezhebi, sistemlerini kurarken Talâk 1-3. ayetlerini dikkate almadıkları için bu mükemmel talâk sistemi kaybolmuş ve savunulamayacak bir hale dönüşmüştür.

Bu temel hata, başka hatalar doğurmuştur. "الطلاق مرتان O talâk iki defa olur" (Bakara, 2/229) ayetindeki ال üzerinde ya durulmamış, ya da cins için olduğu iddia edilmiştir. Cins için olunca ayetin anlamı "Erkek karısını en fazla iki kere boşayabilir" demek olur. Ama boşamanın üç defa olduğu kesindir. Bu sebeple ال 'in cins için olduğunu savunanlar cümlelerin yapısını kökten değiştirmek zorunda kalmışlardır. Serahsî şöyle der: "Mubah talâkların tamamı iki defadır ve üçüncü defadır."¹¹ Bu yaklaşım yanlıştır. Eğer cümleye "Üçüncü defadır" sözünü katma gereği varsa "ال" in cins için olma ihtimali kalmaz. Arapça bilen herkes bu açık yanlışı anlar.

مرة 'الطلاق مرتان', bir zaman dilimini gösterir. el- Kâsânî şunları söyler: Sanki Allah bu ayette, "onları boşamak istediğiniz zaman iki defada boşayın" demiştir. Ayı ayrı boşamanın emredilmesi bunların bir arada yapılmasının yasaklanması olur. Çünkü arada zıtlık vardır. Öyleyse talâkları birleştirmek haram veya mekruh olur." el- Kâsânî, mezhebinin tesiri ile yine de talâkları birleştirmeyi kabul etmiştir.¹² Bir şeyi hem yasak hem geçerli saymak ciddi bir çelişkidir.

Tefsirciler de; ne مرة kelimesi üzerinde durmuşlar, ne de Bakara 229 ile Talâk Sûresi arasında ilişki kurmuşlardır.¹³

Bu yanlışların sonucu olarak meşhur dört mezhep; karısına, "seni üç talâkla boşadım" diyen kocanın, onu üç kere boşamış olduğunu kabul etmiştir. Bu mezheplere göre, kadının hayızlı veya temiz olması, o temizlik dönemi içinde eşiyle ilişkiye girmiş bulunması, ya da gerdeğe girmemiş olması neticeyi değiştirmez.

İbn Abbâs'ın bildirdiğine göre Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem ile Ebû Bekir devrinde ve Ömer'in halifeliğinin ilk iki yılında üç talâk, bir talâk sayılırdı. Hattâb oğlu Ömer: "İnsanlar ihtiyatlı olmaları gereken bir konuda aceleci davranmaktalar. Acaba, onu, onların aleyhine geçerli saysak mı?" dedi ve geçerli saydı.¹⁴

Sonra fetvalar değişti. Abdullah b. Abbas,¹⁵ Abdullah b. Ömer, Abdullah b.

¹⁰ Erkek üçüncü ve son hakkını da kullanmış olur.

¹¹ Şemsuddin es-Serahsî, *el-Mebsût*, Beyrut 1409 h./ 1989 m.c. VI, s. 5.

¹² Alauddin el-Kasani (öl. 587 h.), *el-Bedâi'us-sanai' fi tertib'iş-şerai'*, Beyrut 1982, ikinci baskı.

¹³ Bu, büyük bir iddia gibi gözükebilir. Ancak ulaşabildiğim bütün tefsirleri inceledim ve hepsinin âdetâ birbirinin tekrarı mahiyetinde olduğunu gördüm. Kurtûbî, İbn Kesîr, Kadî Beydâvî, Ebu's-Suûd ve Feth'l-Kadîr tefsirleri bunların başlıcalarıdır.

¹⁴ Müslim, "Talâk", 2 (15, 16 ve 17 (1472) nolu hadisler); Nesâî, "Talâk", 8; Ebû Dâvûd, "Talâk", 10.

¹⁵ Ebû Dâvûd, "Talâk", 10.

Mes'ûd, Ömer b. Abdülaziz ve Mervan b. el-Hakem'in buna göre fetva verdikleri bildirilmiştir.¹⁶

b- Bakara 229 (İftidâ)

Bu ayet de görmezlikten gelinmiştir.

Alfah Teâlâ şöyle buyurur:

Onlara verdiklerinizden bir şey almanız size helâl olmaz. Eşler, Allah'ın koyduğu sınırlarda duramayacaklarından korkarlarsa, o başka. Allah'ın koyduğu sınırlarda duramayacaklarından siz de korkarsanız, kadının fidyeye verip kendini kurtarmasında her ikisi için de bir günah yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Onları aşmayın. Kim Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa, işte onlar zalimlerdir. (Bakara, 2/229.)

Evliliğin yürümeyeceği endişesine kapılan kadın, durumu yetkililere bildirir. Onlar da aynı endişeyi duyarlarsa kadına iftidâ yetkisi verirler. Kadın, ayrılmaya karar verirse, kocasından aldığı geri verir. Ayette geçen, "Onlara verdiklerinizden..." ifadesi, kadının kocasından aldığı mehir ve hediyelerin tamamı olarak anlaşılabilirdiği gibi, bir kısmı olarak da anlaşılabilir. Bunlardan ne kadarının geri verileceğine yetkililer karar verirler. Kocanın suçu yoksa tamamını geri vermek gerekir.

Yetkili makam mahkemedir. Mahkemenin olmadığı yerde hakeme başvurulur. Mahkeme de işi hakeme havâle edebilir.

Ensar'dan Sehl'in kızı Habibe, Sabit b. Kays ile evliydi. Bir gün Peygamberimiz sabah namazına çıkmıştı. Habibe'yi, alaca karanlıkta kapısının önünde buldu. "Sen kim-sin?" dedi. "Sehl'in kızı Habibe'yim" diye cevap verdi. "Neyin var?" dedi. "Sâbit ile birlikte olamayacağım" dedi. Sâbit gelince Peygamber ona: "İşte Habîbe! İsteddiği her şeyi söyledi." dedi. Habîbe dedi ki: "Ey Allah'ın Elçisi, onun bana verdiklerinin hepsi duruyor." Allah'ın Elçisi Sâbit'e dedi ki; "Al o malı ondan". O da aldı ve Habîbe ailesi-nin yanında oturdu.¹⁷

Konu ile ilgili farklı rivayetler şöyledir:

"Sâbit b. Kays'ın eşi şöyle dedi: Onu ahlâk ve din yönünden suçlamıyorum fakat Müslüman olduktan sonra nankör olmak istemem. Elimde değil.¹⁸ Ondan nefret etmekten kendimi alamıyorum.¹⁹ Allah korkusu olmasa yanıma geldiğinde yüzüne tükürdüm."²⁰

16 Muvatta', "Talâk", 1.

17 el-Muvatta' "Talâk", 11, hadis no 31.

18 Buhârî, "Talâk", 13.

19 İbn Mâce, "Talâk", 22, Hadis no 2056.

20 İbn Mâce, "Talâk", 22, Hadis no 2057.

"Habîbe Peygamberin komşusu idi. Sâbit onu dövmüştü.²¹ Sabit, sert mizaçlı biri idi.²² kadın kocasından iyice nefret ediyor ama kocası onu çok seviyordu."²³

"Allah'ın Elçisi; "Sana verdiği bahçeyi iade eder misin?" dediğinde Habîbe, fazlasını dahi verebileceğini söyledi. Allah'ın Elçisi: "Fazlasına hayır; fakat bahçesini verisin" dedi."²⁴

Sahâbe döneminde de şöyle bir olay oldu: Ömer b. el-Hattab'a kocasını şikâyet eden bir kadın geldi. Kadın, içerisinde saman (çer-çöp) bulunan bir eve hapsedildi ve geceyi orada geçirdi. Sabah olduğunda Ömer gecesinin nasıl olduğunu sordu. Kadın "Böyle parlak bir gece geçirmedi" dedi. Bunun üzerine Ömer kocası hakkındaki düşüncesini öğrenmek istedi. Kadın onu övdü ve ardından "O yok mu ol? Fakat elimden başka bir şey gelmiyor!" dedi. Bunun üzerine Ömer iftidâ hususunda ona izin verdi.²⁵

Ömer, kadının kocasıyla birlikte yaşayıp yaşayamayacağını anlamak istemişti.

Gerek Peygamberimiz gerekse Ömer, nefretin nedenini sormamıştır.

Bakara 229'un müteşâbihi olan şu ayet, iftidâ konusuna açıklık getirmektedir:

Müminler! Mümin kadınlar hicret ederek size gelirlerse onları imtihandan geçirin. Onların imanlarını en iyi Allah bilir. Eğer mümin olduklarını öğrenirseniz, onları kâfirlere geri çevirmeyin. Bu kadınlar onlara helal olmazlar. Onlar da bunlara helal olmazlar. Kocalarının bunlara harcadıklarını geri verin. Bu kadınların mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman, onlarla evlenmenize engel yoktur. Kâfir kadınların ismetlerine yapışmayın; onlara harcadığınızı isteyin. Onlar da kendi harcadıklarını istesinler. Bu Allah'ın size hükmüdür; aranızda o hükmeder. Allah bilir, doğru karar verir. (Mümtahine, 60/10.)

Peygamberimizin Mekkeli müşriklerle yaptığı Hudeybiye antlaşmasının maddelelerinden biri şöyleydi: "Senin dininden de olsa, bizden hangi adam sana gelirse bize geri göndereceksin" Sonra Hudeybiye'de bir grup Mekkeli Müslüman kadın çıkageldi. Bunun üzerine yukarıdaki ayet indi.²⁶ Antlaşma şartında "adam" diye tercüme ettiğimiz (رجل = erkek). kelimesi vardı. Kadınlar o kapsama girmediğinden Peygamberimiz, ayetteki şartlara uyan o kadınlarla biat etti ve onları geri çevirmedi.²⁷

Ayet, evli olduğu halde, inançları sebebiyle kaçıp Müslümanlara sığınan kadınları konu etmektedir. Onların bu tavırları, kocalarından ayrılmaya karar verdiklerini gösterir. Yoksa bu kararı vermediği için Mekke'de kalan müslüman hanımlar da vardı. Hudeybiye ile ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

21 Darimi, "Talâk", 7.

22 İbn Sa'd, *Tabakatu'l-kubrâ*, Daru Sâdir, Beyrut, c. VIII, s. 445.

23 el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed (öl. 671 h./1273 m.), *el-Cami li Ahkâm'il-Kur'an*, Beyrut 1408/1988, c. III, s. 95.

24 Şevkânî, *Neylu'l-evtar*, Daru l-hyâu't-turâsu'l-Arabî, c. VI, s. 277.

25 Mâlik b. Enes, *Müdevvene*, Kahire 1324. II/341.

26 Buhârî, "Şürut", 15.

27 Safiyyurrahman el-Mebarkefûrî, *er-Rahîk'ul-mahtûm*, Beyrut – Lübnan 1408/1988, s. 314.

"Eğer onların arasında olan ve henüz tanımadığınız mümin erkeklerle mümin kadınları ezmeniz ve ondan dolayı size leke sürülmesi ihtimali olmasaydı Allah savaşı önlemezdi. Allah, dileyeni ikramı içine almak için böyle yaptı. Eğer onlar ayrılmış olsalardı, onların kâfir olanlarını acı bir azaba çarptırırdık." (Fetiğ, 48/25.)

Mümtahine Sûresinin 10. ayetini bölümler halinde inceleyelim:

1- Müminler! Mümin kadınlar hicret ederek size gelirlerse onları imtihandan geçirin. Onların imanlarını en iyi Allah bilir. Eğer mümin olduklarını öğrenirseniz, onları kâfirlere geri çevirmeyin. Bu kadınlar onlara helâl olmazlar. Onlar da bunlara helâl olmazlar.

Böyle bir kadının hicret etmesi; eşini, ailesini ve yurdunu terk etmesi anlamına gelir. Bunu inançları sebebiyle yaptıklarının anlaşılması Müslümanlara maddi külfet yükleyecektir. Çünkü kadının kocasından, bu şekilde ayrılma kararı, bir iftidâ işlemidir. Bu işleminden sonra o artık kocasına helal olmaz. Ama bu kararla birlikte kocanın kadına yaptığı harcamayı iade etmek gerekir.

2- "Onların bunlara harcadıklarını iade edin."

Bu, Habîbe'nin Sabit b. Kays'a yaptığı ödeme gibidir. Hicret eden kadının malı olamayacağından ödemeyi Müslümanların yapması emredilmiştir. Bundan sonra kadın, istediği erkekle evlenebilir. Ayetin üçüncü bölümü onu göstermektedir.

3- "Bu kadınların mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman, onlarla evlenmenize engel yoktur."

Ayet gösteriyor ki, onların önceki kocalarına yapılan ödeme, Müslümanların bu kadınlara bağışdır. Yeniden evlenmeleri halinde yeni kocalarından alacakları mehirle o borcu ödemeleri gerekmez.

Burada önemli bir husus daha vardır: Ne bu ayet, ne Bakara 229, ne de Habîbe hadisi, iftidada bulunan kadına iddet bekleme görevi yükler. Boşanmada iddet emri, birinci ve ikinci talâktan sonradır. Bu, ailenin yeniden kurulması için alınmış bir tedbirdir, yoksa kadının rahminde çocuk olmadığını tespit değildir. Bu tespit bir tek âdet ve temizlik süresi ile yapılabilir. Buna istibra denir. İftidada gerekli olan da budur.

Bu ayet, devletler hususi hukuku ile ilgili hükümler içermektedir. Ayette müslüman kadınlara tanınan hakların aynısı, Müslümanların nikahı altında bulunan müşrik kadınlara da tanınmıştır. Bunu ayetin diğer bölümlerinden öğreniyoruz.

4- "İnkârcı kadınların ismetlerine yapışmayın" (وَلَا تَمْسُكُوا بِعَصَمِ الْكَافِرِ).

Âyette geçen (ısam = عَصَم), (ismet = عَصْمَة)'in çoğuludur. Ismet Arapça'da engelleme ve koruma anlamlarına gelir.²⁸ Kadın, kocanın koruması altındadır. Bu sebeple onun, bazı davranışlarına engel olabilir. Burada müslüman kocadan ayrılıp Mekke'ye gitmek isteyen kâfir kadın konu edilmektedir. "İnkârcı kadınların ismetlerine ya-

28 Muhammed b. Yakub el-Feyruzabâdî (öl. 817 h. 1414 m.), *Besâiru zevî' temyîz fi itâif'il- Kitab'il-azîz, el-Mektebet'ul-ilmîyye, asm maddesi, Beyrut, c. IV, s. 488.*

pışmayın" emri, bu kadınlara engel çıkarmayın, anlamına gelir. Konunun devleti ilgilendiren tarafı da vardır. Dolayısıyla ayet, "o kadınların ülkeyi terk etmesine engel olmayın" anlamına da gelebilir. Ömer, bu ayetin indiği gün, iki müşrik karısını serbest bırakmıştır. Onlar da Mekke'ye gitmiş, biri Ebû Süfyan ile diğeri Safvân b. Umeyye ile evlenmiştir.²⁹ Ebû Süfyan Mekke'nin fethi sırasında, Safvân b. Umeyye ise Huneyn savaşından sonra müslüman olmuştur.³⁰

Kâfir kadının müslüman koca ile yaşamak istememesi bir iftida talebidir. Bu talebin sonuçlanması, kocasından aldığı iade etmesine bağlıdır. Ayetin ilgili hükmü şöyledir:

5- Onlara harcadıklarınızı isteyin.

Bu kadınlar, müslüman kocalarının kendilerine verdikleri mehir ve aldıkları hediyeleri iade edince, Habîbe gibi serbest kalırlar.

6- Onlar da kendi harcadıklarını istesinler.

Nasıl müslümanlar, yaptıkları harcamayı istiyorlarsa, müşrikler de kendilerinden ayrılan müslüman eşlerine yaptıkları harcamayı isteyebilirler.

Müslümanların müşrik eşleri kaçıp kendi dindaşlarının yaşadığı ülkeye sığınsalar, kocaların onlara yaptığı harcama ne olacaktır? Aşağıdaki ayet de onu hükme bağlamıştır:

"Eğer eşlerinizden biri kâfirlere kaçarsa, sonra onlardan öcünüzü alırsanız, ganimetten, eşleri kaçıp gitmiş olanlara, harcadıkları kadar ödeme yapın. Allah'a karşı gelmekten sakının." (Mümtahine, 60/11.)

Sonuç olarak Bakara 229'un ilgili bölümü görmezlikten gelindiği için Mümtahine 10 ve 11. ayetler de anlaşılamamıştır. Sonuç olarak; Kur'an'ın kadına tanıdığı, evliliği sona erdirmeye, yani iftidâ hakkı kaybolmuştur. Onun yerine, muhâlaa adı verilen bir sistem geliştirilmiştir. Muhâlaa, kadının kocasına vereceği bir mal karşılığında kocanın evliliği sona erdirmesidir. Koca kabul etmezse yapılacak bir şey yoktur.

Muhâlaa, evliliğin satışa, alınan mehrin de satış bedeline benzetilmesi esası üzerine oturtulmuştur. Şâfiîlerden Şirbînî şöyle der:

"Erkek, bir bedel karşılığı kadından yararlanma hakkına sahip olunca bu hakkı bir bedel karşılığı elinden çıkarabilir. Muhâlaanın câiz olmasının sebebi budur. Bu tıpkı alım-satım gibi olur. Nikâh, satın almaya, muhâlaa ise satmaya benzer."³¹

29 Buhârî, şurut 15. Buhârî, Ömer'in karılarını boşadığını yazmaktadır. Biz, tercüme "serbest bıraktı" şeklinde yaptık. Bunun sebebi şudur: Hadis rivayet eden kişiler, duydukları sözü aynı kelimelerle değil, o kelimelerin kendi zihinlerinde bıraktığı anlam ile naklederek. Buhârî hadis öğrenimine hicri 205 yılında başlamıştır. Ölümü 256'dır. Yani olay ile kendi arasında en az 200 yıl vardır. Sahâbe döneminden sonra iftida unutulmuş, yerini muhâlaa almıştır. Böyle bir ortamda hadis nakleden kişilerin karı-koca arasındaki her ayrılığı boşama diye algılamaları mümkündür.

30 Muvatta', "Nikah", 20.

31 Şirbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatib, *Muğni'l-muhtac ilâ mârifeti meâni'l-Minhâc*, (Mustafa Halebî baskısı) Mısır 1958. III/262.

İbn Teymiyye, muhâlaanın talâk olmadığını ispat için şöyle demiştir:

"Muhâlaa, kadının kendini kocasından kurtarmasıdır. Tıpkı esirin kendini esaretten kurtarmasına benzer. Bu, üç talâktan sayılmaz... Dört mezhebin imamlarına ve cumhura göre esir için fidye vermekte olduğu gibi bu işlemi kadının dışında bir başkası yapabilir. Yabancı bir kişi, köleyi azat etmesi için köle sahibine onun bedelini verebilir. Bu sebeple kişinin maksadı, esire fidye öder gibi kadını, kocasının boyunduruğundan kurtarmaksa ödeme yaparken bunu şart koşmalıdır... Çünkü muhâlaa bedeli, kadını kocasına köle olmaktan kurtarmak ve onun kadın üzerindeki hâkimiyetini ortadan kaldırmak için verilir. Yoksa bu, kadının, kendi üzerindeki hâkimiyeti kendi eline alması için değildir.³²

Bu anlayış, kadını, köleden de aşağı bir konuma sokmuştur. Çünkü köle hürriyete kavuşunca kendi üzerinde hâkim hale gelir. Ama bu anlayış sahiplerine göre kadın, kocanın hâkimiyetinden çıkınca velinin hâkimiyeti altına girer. Bu son görüşe Hanefîler katılmaz.

Kadın, satılık mal olamayacağı için onu nikâhın konusu sayıp mehri mal bedeli gibi görmek, kabul edilemez. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"...Marûf ölçüler içerisinde o kadınların erkekler üzerindeki hakkı, onların bunlara karşı olan hakkına denktir."(Bakara, 2/228.)

Köle ile efendi arasında denk haklardan bahsedilemez.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile verin.³³

"Mehirler" diye tercüme edilen "sadukât" "saduka"nın çoğuludur. Kelimenin kökü sıdk, yani doğru sözlü olmak, sözü özüne uymaktır.³⁴ Erkekler evlendikleri kadınlara değer verdiklerini söylerler. Onlara mehir vermeleri, bu iddianın ispatı olur. Ayette bir de "gönül rızası" diye tercüme edilen "nihle" karşılıksız ikram anlamındadır.³⁵ Bütün bunlara göre mehir, herhangi bir şeyin bedeli olamaz.

2- Yanlış açıklanan ayetler

Birçok ayetin meâli ve açıklaması yanlıştır. Hac Sûresi 15, Taha Sûresi 96. ve Nur Sûresi 33. ayetler buna örnek verilebilir.

a- Hac Sûresi 15. ayet

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لِيَقْطَعْ
فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَ كَيْدَهُ مَا يَغِيطُ.

"Kim Allah'ın, artık ona, dünyada ve âhirette yardım etmeyeceği kanaatine varır-

32 İbn Teymiyye, Takiyyuddîn Ahmed b. Abdulhalim, *Mecmûu fetâvâ*, Beyrut 1398. c. XXXII, 306-307.

33 Nisâ 4/4.

34 İsfahânî, *Müfredât*, "sdc" maddesi.

35 *Müfredât*, "nhl" maddesi.

sa, bir sebebe tutunup semaya uzansın, öbür ilişkiyi kessin; bu yol kendini bunalımdan, gerçekten çıkaracak mı, ona baksın." (Hac, 22/15.)

Bunun hemen arkasından şu ayet gelir:

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ

"İşte böylece biz onu apaçık ayetler olarak indirdik. Çünkü Allah, isteyeniyi yola getirir." (Hac 22/16)

(1) Tefsirler ve meâllerdeki açıklama

Tefsirler ve meâller, bu ayeti üç şekilde açıklamaya çalışmışlardır:

Birinci açıklamada; "Kim ona, Allah'ın dünyada ve âhirette yardım etmeyeceğini sanıyorsa" bölümünde "ona" zamiri ile Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve selleme işaret edildiği kabul edilir. Bu görüşte olanlar ikiye ayrılırlar. Bir gruba göre ayetteki sebep, ip anlamınadır. Sema ile kastedilen de evin tavanıdır. Ayet şu anlama gelir:

"Her kim Peygambere, Allah'ın dünyada da ahirette de yardım etmeyeceğini sanıyorsa evinin tavanına bir ip uzatsın, sonra intihar etsin; baksın ki, onun bu hilesi nefret ettiği şeyi giderecek mi?"³⁶

İkinci gruba göre semâ gök, sebep ise bildiğimiz sebeptir. Ayet şu anlama gelir:

"Her kim Peygambere, Allah'ın dünyada da ahirette de yardım etmeyeceğini sanıyorsa bir sebeple göğe uzanıversin de ona Allah'tan gelen vahyi kessin; baksın ki, onun bu hilesi nefret ettiği şeyi giderecek mi?"³⁷

İkinci açıklamada "ona" zamiri "من kim"i gösterir, sebep, ip, sema da evin tavanıdır. Ayet şu anlama gelir:

"Her kim kendine, Allah'ın dünyada da ahirette de yardım etmeyeceğini sanıyorsa evinin tavanına bir ip uzatsın, sonra onunla intihar etsin; baksın ki, onun bu hilesi nefret ettiği şeyi giderecek mi?"³⁸

36 Elmalılı Muhammed Hamdi YAZIR, Kur'an-ı Kerim ve Meâli, İstanbul 1993. Hasan Basri ÇANTAY, Kur'an-ı Hakim ve Meâl-i Kerim, İstanbul 1974; Ömer Nasuhi BİLMEN, Kur'an-i Kerimin Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul trs.; Bekir SADAK, Suat YILDIRIM, Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, İstanbul 1998; Muhammed HAMİDULLAH, Aziz Kur'an Çeviri ve Açıklama, Beyan Yayınları, İstanbul 2000; Ali ÖZEK, Hayrettin Karaman, Ali TURGUT, Mustafa ÇAÇTICI, İbrahim Kafi DÖNMEZ, Sadreddin GÜMÜŞ, Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, Kral Fehd Mushaf Basım Matbaası, Medine 1987. Bu anlamı tercih etmişlerdir.

37 Mustafa HİZMETLİ (Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı, İstanbul 2001) bu anlamı tercih etmiştir.

38 İsmail Hakkı BALTACIOĞLU, (Kur'an, Ankara 1957,) Ahmet AĞIRAKÇA ve Beşir ERYARSOY (Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli, İstanbul 1999,) bu anlamı tercih etmişlerdir.

Süleyman ATEŞ de aynı tercihi yapmış ancak "sema" kelimesine gök anlamı vermiştir. Onun meâli şöyledir:

"Kim Allah'ın, dünyada ve ahirette kendine yardım etmeyeceğini sanıyorsa öfkelerini gidermek için göğe bir sebep(ip)le uzansın, sonra (ayaklarını yerden) kessin de baksın, bu çaresi öfkelenildiği şeyi giderebilecek mi?" (1993 tarihli baskı) 1989 tarihli baskıda, meâlin başına parantez içinde şu ilaveyi yapmıştır: (Allah dünyada ve ahirette Elçisine yardım eder).

Taberî, Zemahşerî ve İbn Kesîr bu iki anlamdan birincisini tercih etmişlerdir.³⁹

Üçüncü açıklamaya göre semâ, bildiğimiz gök, sebep ise ip anlamıdır. "... ilişkiyi kessin" diye tercüme edilen ليقطع "yol katetsin" yani dünya ile ilişkiyi kesip göğün yukarısına gitsin, peygambere gelen yardımı engellemeye veya rızık elde etmeye çalışsın, demek olur.⁴⁰ Muhammed Esed bu anlamı tercih etmiş, farklı olarak sebep'e yol anlamını vermiştir. Onun Türkçe'ye çevrilen meâli şöyledir:

"Kim Allah'ın kendisine bu dünyada da, ahirette de yardım etmeyeceğini düşünüyorsa göğ'e başka bir yolla ulaşmayı denesin de yol katetsin; ve böylece görsün bakalım bu hilesi onu sıkıntısından kurtaracak mı?"⁴¹

Bazıları, bu ayetin, Hac Sûresinin 11 ve 12. ayetleriyle ilişkili olduğunu söylemiş ama bunun nasıl bir ilişki olduğunu göstermemişlerdir.

Yukarıdaki tefsir ve meâllerin anlaşılabilir olduğu ortadadır. Çünkü ayet bağlantılarından koparılmış ve bir boşluk doğmuştur. Boşluğu gidermek için yeni hatalar yapılmış, bir hata diğerini doğurmuştur.

Birinci açıklama tutarsızdır; çünkü "O" zamiri ile Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem'e işaret edilmesi imkânsızdır. Zamirler, kendilerinden öncesini gösterirler. Hac Sûresinin 1. ayetinden buraya kadar bir tek yerde Allah'ın Elçisinden söz edilmemiştir.

Bu anlamı verenlerin birinci grubuna göre, Peygamber düşmanı olup Allah'ın peygamberine, dünyada da ahirette de yardım etmeyeceği kanaatinde olan kişi intihar etmelidir. Böyle bir kişi sadece mutlu olur. Hiç ona, "öfkeli gidermek için intihar et", denir mi?

Bu tefsiri yapanlar, satır arasına bazı şeyleri sıkıştırarak hatayı azaltmaya çalışmışlardır. Elmalı'nın şu sözü, bu konudaki ortak tavrı yansıtmaktadır:

"Yani onun o zanda bulunması, kin ve kıskançlığından, Peygamberin dünya ve ahirette ilâhî yardım görmemesini ve başarıya ulaşmasını istememesindendir?"⁴²

İkinci açıklama da tutarsızdır. Onlara göre. bu kişi göğ'e uzanıp gelen vahyi kesmeliymiş. Böyle bir şey kimin aklından geçer?

Ayet şöyle bitiyor: "... baksın ki, tuzağı öfkeli olduğu şeyi giderecek mi?" İntihar edip ölen kişi dönüp neye bakabilir?

Zemahşerî diyor ki: Tuzak denmesi, yapabileceği başka bir şey olmadığı içindir.

39 Muhammed b. Ceñr et-Taberî, (öl. 310 h. 922 m.), *Tefsir'ut-Taberî* (Cami'ul-beyân fi te'vil'il-Kur'an) Beyrut 1992/1412, c. IX, s. 118-121; Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî (467-538 h./1075-1143 m.), *el-Keşşâf*, Dar'ul-Marife, Beyrut, c. III, s. 8; İsmail b. Ömer b. Kesîr (öl. 774 h. 1372 m.), *Tefsir'ul-Kur'an'il-azîm*, Beyrut 1401, c. II, s. 211.

40 Kadî Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Tefsir'ul-Beydâvî* (*Envârut-tenzîl ve esrârut-tevîl*), İstanbul, c. II, s. 85. Beydâvî, birinci görüşü tercih etmiş, bu son görüşü de قيل = denildi başlığı ile vermiştir.

41 Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, Türkçeye çevirenler, Cahit KOYTAK, Ahmet ERTÜRK, İstanbul 2001.

42 Elmalılı Muhammed Hamdi YAZIR, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1936, c. IV, s. 3389.

"... baksın ki, tuzağı öfkelenildiği şeyi giderecek mi? sözü de, "hayal dünyasında böyle bir şeyi tasarlasın da baksın ki, peygambere gelen ve kendini öfkelendiren yardımı kesebilir mi?" anlamınadır.⁴³

Göğün yukarısına doğru ip uzatılabilir mi? Yahut dünya ile ilişkiyi kesip göğün yukarısına hangi yolla gidilebilir? Bunu bugünkü uzay çalışmalarına delil gösterme imkânı da yoktur. Çünkü bu yorumu yapanlar, Peygamberin hayatında, ona muhatap olan kâfirleri hedef almışlardır.

İkinci açıklama da tutarsızdır. Allah'ın kendine dünyada da ahirette de yardım etmeyeceğini sanan kişinin öfkesini giderecek hile, yardım almasını sağlayacak hile olur. Yoksa intihar için hile yapılmaz. Allah kendine ahirette de yardım etmeyecekse neden intihar etsin? Allah'ın Kitabında böyle anlamsız şey olur mu? Allah insana çözüm yolunu gösterir, böyle batıl bir yol göstermez.

Üçüncü açıklamanın da tutarlı bir yanı yoktur. Dünya ile ilişkiyi kesip göğün yukarısına doğru gitme, peygambere gelen yardımı engelleme veya kendi için rızık elde etme gayreti nasıl olabilir? İnsanların göğe ulaştıkları bir yol var mı ki, Muhammed Esed ayete, göğe başka bir yolla ulaşmayı denesin de yol katetsin; şeklinde anlam veriyor?

Bu bölümde Hac Sûresinin yalnızca 15. ayeti üzerinde durulmuştur. Aşağıda görüleceği gibi geleneksel yöntemde ayetlerin öncesi ve sonrası ile ve diğer ayetlerle bağlantısı yeteri kadar gösterilmediğinden 15. ayetle bağlantılı ayetler de anlaşılamaz biçimde yorumlanmıştır. Konunun bu yönü bundan sonraki bölümde ele alınacaktır.

(2) Müteşâbih ve mesânî yöntemiyle açıklama

Kur'an'ın diğer ayetleri gibi Hac Sûresinin 11'den 16'ya kadar olan ayetleri de birbiriyle ilişkilidir.

11. Ayet:

"İnsanlardan kimi Allah'a sınırdaki kulluk eder. Eline bir imkân geçse rahatlar; başına bir sıkıntı gelecek olsa yüz çevirir. Böylesi dünyayı da kaybeder, ahireti de. Apaçık kayıp işte budur."

Herkes, bu dünyada imtihandan geçirilecektir. Kimileri; "Başlarına bir sıkıntı geldiğinde şöyle derler: "Biz zaten Allah'a aidiz; nasıl olsa ona döneceğiz." (Bakara, 2/156) Kimileri bu sabrı gösteremez, "Allah'ın çevresinden, kendisine zarar vermeyecek ve yarar da sağlamayacak şeyi yardıma çağırır. İşte bu, derin bir sapıklıktır"(Hac, 22/12).

Kimi müslümanlar böyle durumlarda Eyüpsultan gibi yatırlara koşar, onun ruhanîyetinden yardım isterler. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"De ki, baksanıza, Allah'ın yakınından neyi çağırıyorsunuz? Gösterin bana, onla-

43 Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. III, s. 8.

rin yeryüzünde yaratmış oldukları ne vardır? Yoksa onların göklerde bir payı mı bulunuyor? Bu konuda bana, bundan önce gelmiş bir kitap veya bir bilgi kalıntısı getirin bakalım. Eğer doğru sözlü kimseler iseniz.

Allah'ın yakınından kıyâmet gününe kadar kendisine cevap veremeyecek kimse-leri yardıma çağırandan daha sapık kimdir? Oysaki bunlar onların çağrısının farkında değillerdir." (Ahkâf, 46/4,5)

Ama bu şahıs, onlara sığınmakla yetinmez, Allah'a yakın bildiği gerçek bir kişiyi "Zararı yararından yakın olan kişiyi de yardıma çağırır." (Hac 22/13). Onun desteğini almak için cemaatine katılması gerekir. "... O ne kötü bir yardımcı ve bu ne kötü bir cemaat üyeliğidir." (Hac, 22/13).

Halbuki yardım istediği kişi de yardıma muhtaçtır. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Onun yakınından çağırdıklarınız kendilerine yardım edemezler ki size yardım etsinler." (Araf, 7/192)

Sonra bu araçlara kul olur, hediyeler, adaklar sunar, huzurlarında saygıyla eğilir ve şirke girerler. Ellerine bir şey geçmeden en büyük zarara uğrarlar. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Belki kendilerine yardımları dokunur diye Allah'ın yakınından tanrılar edindiler. Ama onların yardıma güçleri yetmez. Oysaki kendileri onlar için hazır askerdirler." (Yasin, 36/74-75)

İnsanların çoğu, olağan üstü saydıkları bir kısım varlıklar, ata ruhları ve Allah'a yakın bildikleri kişiler aracılığı ile Allah'a ulaşmaya çalışırlar. İşte bu, hak ile batıl inançları ayıran temel farktır. İşte Hac sûresinin 11, 12 ve 13. ayetleri, bu yola girenlerin derin bir sapıklığa düşmüş olacağını bildiriyor.

12. ayette yardıma çağrılan, لَم = şey ile ifade edilmiş ve onun; zarar vermeyecek, yarar da sağlamayacak şey olduğu vurgulanmıştır. 13. ayette ise مِنْ = kişi ile ifade edilmiş ve zararının yararından yakın olduğu bildirilmiştir. Bunlar, iki farklı şeyin yardıma çağrıldığını gösterir. Ama geleneksel yöntemde bu fark görülmemiş, her iki ayette de yardıma çağrılanın putlar olduğu sanılmıştır.

Çağdaş tefsircilerden Muhyiddin ed-Dervîş 13. ayeti, 12. ayetin tekrarı, onun bedeli saymıştır. Aşağıda görüleceği gibi bu, ez-Zemahşerî'nin yorumudur.

Bedel, bir kelime veya cümleinin diğerinin yerine geçmesidir. İkinci ayeti birincinin bedeli saymak aradaki farkı görmemek, yani ikinci ayeti, mana olarak birincinin tekrarı saymak olur. Bu; birinci ayetteki, zarar vermeyecek ve yarar da sağlamayacak şey, ifadesini ikinci ayette; zararı yararından yakın olan şey olarak değiştirmek olur. Bu da putun zarar verebileceğini, yarar da sağlayacağını, ama zararının yararından yakın olduğunu kabul etmek ve, çok sayıda ayetle çelişmek olur. ez-Zemahşerî, bu büyük hatadan döneceğine şunları söylemiştir:

"Eğer dersin ki, putların zarar vermesi veya fayda sağlaması reddedilmişken bu iki ayette var gösterilmiştir; bu bir çelişki değil midir? Derim ki; mana kavranırsa bu anlayış ortadan kalkar. Şöyle ki, Allah Teâlâ, kâfiri zavallı duruma sokmuştur. Çünkü o, fayda ve zarar verme gücü olmayan cansız bir maddeye kul olur. Cahilliği ve sapıklığı sebebiyle inanır ki, şefa'at isteyeceği zaman puttan yararlanacaktır. Sonra bu kâfir, kıyamet günü putlar sebebiyle zarar gördüğünü, onlara kul olduğu için cehenneme girdiğini, iddia ettiği şefaatten de bir iz olmadığını görünce bağırıp çağırır ve şöyle der: "Zararı yararından yakın olan kişi!. O ne kötü yardımcı ve ne kötü bir arkadaşır."⁴⁴

Zemahşerî'nin bu yorumu kabul edilemez. Ebedi cehenneme mahkûm olmuş kâfir o anda, putun hangi yararını bekleyebilir ki "zararı yararından yakın" diyebilsin?

Zemahşerî o iki ayeti bir de şöyle yorumluyor:

"... Ya da "çağırır" ifadesi tekrarlanmış, sanki Allah Teâlâ şöyle demiştir: "Allah'ın çevresinden, kendisine zarar vermeyecek ve yarar da sağlamayacak şeyi yardıma çağırır da çağırır." Sonra da sanki Allah, şöyle devam etmiştir: Mabut sayıldığı için "zararı", şefa'atçi sayıldığı için "yararından yakın olan kişi" ne kötü yardımcıdır!"⁴⁵

Zemahşerî'nin bu ikinci yorumu hiç kabul edilemez. Çünkü bu, putun şefa'atçi olacağını kabul etmek olur.

Muhyiddin ed-Dervîş diyor ki; 12. ayetle ilgili yorumların sayısı yediye ulaşır. Ancak onların hepsi mantık dışıdır... Bu ayet, nahiv ve tefsir alimlerini meşgul etmiş ama onlar susuzluğu giderecek bir yorum getirememişlerdir.⁴⁶

İkinci ayet, birincinin tekrarı sayılırsa, bu işin içinden elbette çıkılamaz. Bunlar, insanların din perdesi altında nasıl sömürüldüğünü görebilselerdi ayetleri doğru yorumlardı. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Allah'la kendi aralarında hahamlarını ve ruhbanlarını rabler edindiler. Meryem oğlu Mesih'i de öyle. Oysa onlara, tek ilah olan Allah'a kul olmaları dışında bir şey emredilmemişti. Ondan başka ilah yoktur. O, onların ortak koştukları şeyden uzaktır." (Tevbe, 9/31)

12. ayetin sonundaki aşîr العشير kelimesi de önemlidir. Aynı soydan gelip birlikte yaşayanlara aşîret denir. Aşîr ise, aynı soydan olan veya birbirini tanıyanlarla birlikte yaşayan kişidir.⁴⁷ Bugün buna parti, grup veya cemaat üyesi denir. Allah'a yakın olduğuna ve manevî yardım yapacağına inanılan kimselerin etrafında cemaat oluşur. Onlara sığınanlar cemaate girer ve orada olmanın bazı faydalarını görebilirler. Ayette sözü edilen menfaat bu olmalıdır. Şu ayet, böyle bir menfaate dikkat çekmektedir:

(İbrahim) şöyle demişti: "Allah ile aranızda koyduğunuz putlara tutulmanız sade-

44 Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c III, s. 7-8.

45 ez-Zemahşerî, a.g.e. s. 7-8.

46 Muhyiddin ed-Dervîş, *l'rab'ul-Kur'an'il- Kerîm ve beyânuh*, Dimaşk-Beyrut 1442/1992, c. VI, s. 403-404.

47 العشير: المعاشر قريبا كان أو معارف Ragîb el-İsfahânî, aşîr maddesi.

ce bu hayatta birbirinize karşı bir sevgi ortamı oluşsun diyedir. Sonra, kıyamet gününde biriniz değireni tanımayacak ve biriniz diğerine lanet edecektir. Varacağınız yer o ateştir; size yardım eden de olmayacaktır." (Ankebût, 29/25)

Sıkıntılar karşısında sabır gösteren ve yanlış bir şey yapmamaya çalışanlar azdır. Ama "Allah, iman eden ve iyi işler yapanları içinden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. Allah, dilediğini yapar." (Hac, 22/14)

Allah'a sınırdaki kulluk eden, eline bir imkân geçince rahatlayan; başına bir sıkıntı gelince de araçlara yönelen kişinin Allah'ı ikna çabaları başarısızlıkla sonuçlanır ve bunalıma girer. "Allah'a ortak koşan öyle olur ki, sanki gökten düşmüş de kendisini kuşlar kapışıyor veya rüzgâr onu uzak bir yere sürüklüyor." (Hac, 22/31).

Sıkıntı geçmeyince, artık dünyada da ahirette de Allah'tan yardım görmeyeceği kanaatine varır. Ama Allah, Hac sûresinin 15. ayetinde ona demiş oluyor ki: O yanlış yolları bırak, emrime uy ve bana yönel de o bunalımdan çıkıp çıkmayacağını gör.

Bize göre Hac sûresi 15. ayetin doğru meâli şöyledir:

"Kim Allah'ın, artık ona, dünyada ve ahirette yardım etmeyeceği kanaatine varırsa, bir sebebe tutunup semaya uzansın, öbür ilişkiyi kessin; bu yol kendini bunalımdan, gerçekten çıkaracak mı, ona baksın."

Ayette geçen kelimeler:

(فليمدد): Med kökündendir. Med, bir şeyi çekip uzatmak ve bir vasıta ile biriyle dikey ilişki kurmak anlamına gelir. (أصل المджер الشي في طول واتصال شيء بشيء في) (استطالة).⁴⁸

(السبب): Sebeb, aracı, vesile, vasıta ما يتوصل به إلى غيره anlamındadır.⁴⁹ Müslüman Allah'a karşı aracı koymaz, Ama onun sarılacağı sebepler ve vesileler vardır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Ey iman edenler! Allah'tan korkun, ona bir vesile arayın. Onun yolunda gayret gösterin. Belki umduğunuza kavuşursunuz." (Mâide, 5/35) Allah Teâlâ yardım isteme konusunda şöyle buyurur: "Ey iman edenler! Sabır göstererek ve namaz kılarak yardım isteyin. Çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir." (Bakara, 2/153) Bir ayet de şöyledir: "Kimler inanmış, iyi işler yapmış, namazı sürekli kılmış, zekâtı vermiş olurlarsa onların Rableri katında ücretleri vardır. Üstlerinde ne bir korku olur, ne de üzüntü çekerler." (Bakara, 2/277)

(السماء) Sema, Allah'a duadan kinayedir. Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem duası ile ilgili aynı kelime kullanılmıştır. (قد نرى قلب وجهك في) "Yüzünün, zaman zaman gökte aranıp durduğunu görüyoruz." (Bakara, 2/144)

(ليقطع) "öbür ilişkiyi kessin" diye tercüme edilmiştir. Çünkü o kişiyi bunalıma sokan, Allah'a karşı arabulucu koyma çabasıdır. Arabulucu Allah'a ait özellikler taşımalıdır ama öyle bir varlık olmaz. Bu yola giren kişi, arabulucu saydığı varlığa, kendi zih-

⁴⁸ Feyruzabâdi, age, c. IV, s. 488.

⁴⁹ Feyruzabâdi, age, c. III, s. 169.

ninde Allah'a benzer özellikler ve yetkiler verir ve şirke girer. Bu onu, tam bir kayba uğratar. Öyle ise o ilişki derhal kesilmelidir.

(ثَم) atif edatına derhal anlamı verilmiştir. Çünkü aşağıdaki ayette olduğu gibi bu kelime, مع anlamına da gelir.⁵⁰ "O, aynı zamanda iman edip biri birine sabrı tavsiye eden ve merhametli olmayı tavsiye edenlerden oldu." (Beled, 90/17)"

(هَل) soru edatı, somut bir olayla ilgi olumlu cevap almak için kullanılır. Zihinde canlandırılan yahut olumsuz cevap beklenen bir soruda kullanılmaz.⁵¹ Ama tefsir ve meâllerde bunun tam tersi bir anlam verilmiştir.

(الكيد) Keyd, bir şeye yaklaşma, çare bulma ve gayret gösterme anlamına gelir. Kişinin kendine keydi, kendine iyilik yapması, yönünü iyi belirlemesi demek olur.⁵² Ayetteki keyd, kişinin kendine keydi olduğu için ona "bu yol" anlamı verilmiştir.

(غِيظ) ğayz; hışım ve gazab, tansiyonun yükselmesinden doğan ve giderek artan kızgınlık anlamına gelir.⁵³ Bu kızgınlık kişiyi bunalıma sokacağı için bunalım diye tercüme edilmiştir.

Hac sûresinin 11'den 15'e kadar olan ayetlerine yukarıdaki anlamlar verilince şu 16. ayet çok uygun düşmektedir:

"İşte böylece biz onu apaçık ayetler olarak indirmişizdir. Çünkü Allah, isteyeniyi yola getirir."

Geleneksel yöntemde bu yola gidilmediği için o açık ayetler, anlaşılmaz hâle gelmiştir. Bu sebeple onlar, 16. ayeti de farklı açıklamak zorunda kalmışlardır. Taberî'nin açıklaması şöyledir: "Allah Teâlâ diyor ki: Ey insanlar! Ölen bir kimsenin yok olmasından sonra ona yeniden hayat vermeye gücümün yeteceğini size delilleriyle açıklayıp izah ettiğim gibi aynı şekilde bu Kur'an'ı, Peygamberimiz Muhammed sallallahu aleyhi ve selleme, açık ayetler olarak yani Allah'ın yola gelmesini istediği kişileri doğruya yönelten işaretler olarak indirmişizdir."⁵⁴

İnsan bir kere yanlış yola girdi mi yanlışlar birbirini kovalamaktadır.

b- Taha Sûresi 96. ayet

Meâli ve açıklaması yanlış olan ayetlere bir örnek de budur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي

Samirî dedi ki: "Ben onların görmediklerini gördüm ve o elçinin yoluna önce sıkı sıkıya sarıldım; sonra bıraktım. Canım böyle istedi." (Taha, 20/96)

50 Feyruzabâdî, *age.*, c. II, s. 344.

51 Feyruzabâdî, *age.*, c. V, s. 335-336.

52 İbn Manzur (630-711 h.), Daru Sâdir, Lisanu'l-Arab kyd maddesi.

53 Mütercim Asım, *Kamus Tercümesi*, İst. 1305, c. III, s. 168.

54 Taberî, *age.* c. IX, s. 121.

Geleneksel yöntemde (الرَّسُولُ), Cebrail aleyhisselam; (قَبْضَةً), mef'ulün bih sayılmış ve buna uygun olarak ayete, şöyle meâl verilmiştir:

Samirî dedi ki: "Ben onların görmediklerini gördüm. Cebrail'in izinden bir avuç aldım, sonra onu attım. Canım böyle istedi."

Bu meâlden bir şey anlaşılamayacağı için eklemeler yapılmıştır. Süleyman Ateş'in meâli şöyledir:⁵⁵

(Samirî) Ben dedi, onların görmediklerini gördüm. (Cebrail'in sana vahiy getirdiğini gördüm. O ruhânî varlığın, ayağının değdiği her yeri ihya ettiğini biliyordum. O) elçinin ayak bastığı yerden bir avuç (toprak) aldım, onu (eritilmiş mücevherâtın içine) attım; nefsim bana böyle yapmayı hoş gösterdi.

Çünkü "Samirî onlara, böğüren bir buzağı heykeli çıkarmıştı. "Bu sizin tanrınızdır; Musa'nın tanrısı da budur, ama o unuttu" demişlerdi". (Taha, 20/88)

Heykelin yapımında ve böğürmesinde, Cebrail aleyhisselamın izinden alınan toprağın etkili olduğu yolunda hikâyeler vardır. Bu konuda Taberî, İbn Abbas'tan şöyle bir rivayet nakleder:

İsrailoğulları, Firavun hanedanından kalma ziynetleri ateşe attı, parça parça oldu. Samirî, Cebrail'in atının izini gördü. Oradan toprak aldı ve ateşe attı ve "Böğüren bir buzağı, bir ceset ol." dedi.⁵⁶

Firavunların kurduğu büyük medeniyeti görmeyenler, böğüren bir heykelin, ancak böyle hayali bir olayla ortaya çıkabileceğini düşünmüş olmalıdırlar. Bu asılsız iddianın ayete bulaştırılması şaşırtıcıdır. Halbuki, ayetin öncesi ve sonrası Musa aleyhisselam ve kavmi ile ilgilidir. Oradaki resul Musa'dır. İsrailoğulları, başlangıçta onun yoluna sarılmışlardı. O Sina dağında Allah'a şöyle demişti:

قَالَ هُمْ أَوْلَاءَ عَلَى أَثَرِي وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَى

"Onlar benim yoluma girdiler. Razi olasin diye sana çabucak geldim, Ya Rab!"

Ama Musa aleyhisselamdan sonra, onun bilmediği bir şeyler olmuştu. Allah Teâlâ şöyle dedi:

"Senden sonra kavmini imtihana soktuk, Samirî onları yoldan çıkardı." (Taha, 20/84-85)

Samirî'nin onları yoldan çıkarması için önce kendinin çıkması gerekir. Çünkü bu ayetler, daha önce Samirî'nin de herkes gibi Musa'nın yolunda olduğunu gösterir.

(هُمْ أَوْلَاءَ عَلَى أَثَرِي) ayetinde, (أَثَرِي)'deki nefs-i mütekellim yâsı yerine, Musâ aleyhisselamı gösteren "resûl" kelimesi kónsa (أَثَرُ الرَّسُولِ) olur. Taha 96'da Samirî'nin dediği bundan başkası değildir. Onun farkı, Musa aleyhisselamın dinini, başlangıçta diğer insanlardan daha iyi kavraması ve daha sıkı sarılmasıdır.

55 Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, Ankara 1989.

56 Taberî, a.g.e. c. VIII, s. 451.

قَبِضْتُ قَبِضَةً cümlesinde (قَبِضَةٌ) mef'ülü bih değil, mef'ülü mutlaktır. Mef'ülü bih olursa anlamı, "bir avuç aldım" olur. Mef'ülü mutlak olursa "sıkı sıkıya sarıldım" demek olur. Verdiğimiz meâl, "önce sıkı sıkıya sarıldım" şeklindedir. "önce" kelimesinin eklenmesi, (قَبِضَةٌ)'ın mastar bina-i merre olmasından dolayıdır. (فَتَبِذْتُهَا) daki (هَا) zamiri (أَثَرِ)'i gösterir, sünnet demek olduğu için müennestir. Buna göre anlam şöyle olur: "Sonra o elçinin yoluna sarılma işini bıraktım". Bu anlam Kur'an'a uygundur. Nitekim ahirette yüzleri kara çıkanlar, önce inanmış, sonra yoldan çıkmış olanlardır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

O gün kimi yüzler ağaracak, kimi yüzler de karacaktır. Yüzleri kararanlara denecek ki: "İnanmanızdan sonra görmezlik mi ettiniz? Görmezlik etmenize karşılık tadın o azabı"(Âl-i İmrân, 3/105)

Peygamberimizi sıkıntıya sokan münafıklar da önceleri inanmışlardı. İlgili ayetler şöyledir:

O münafıklar sana geldiklerinde şöyle dediler: "Biz tanıklık ederiz ki, sen, gerçekten Allah'ın elçisisin" Allah biliyor ki, sen elbette kendi elçisisin. Ama Allah tanıklık eder ki, o münafıklar kesinlikle yalancıdır.

Yeminlerini kalkan edip Allah yolundan çekildiler. Ne kötü şey yapıp duruyorlar!

Bu, şundandır: Onlar önce inandılar, sonra görmezlik ettiler, sonra kalplerinde farklı bir yapı oluştu. Artık anlamazlar. (Münafikun, 63/1-3)

c- Nur Sûresi 33. ayet

Meâlî ve açıklaması yanlış ayetlerden biri de budur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَلَا تَكْرَهُوا فِتْيَانَكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْتُمْ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهِنْ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِمْ غَفُورٌ رَحِيمٌ

"Eğer iffetli kalmak isterlerse, dünyalık arzusu ile kızlarınızı yoldan çıkmaya zorlamayın. Kim zorlarsa... Allah, zorlanmalarından sonra o kızları elbette bağışlar ve ikramda bulunur." (Nur, 24/33.)

"Yoldan çıkma" diye tercüme edilen "el-biğâ" kelimesidir. Peygamberimiz, şahitsiz nikâha dayalı ilişkiyi yoldan çıkma saymış ve şöyle demiştir:

"Yoldan çıkmış kadınlar, kendilerini şahitsiz olarak nikahlayanlardır."⁵⁷

İbn Abbas da "Yoldan çıkmış kadınlar, kendilerini velisiz olarak nikahlayanlardır"⁵⁸ demiştir. Buhârî bu ayeti, zorla kıyılan nikahın geçersiz olacağına delil göstermiştir.⁵⁹

Ayet, bağlantılarıyla düşünülürse bir kızı, istemediği bir erkekle nikahlamak, onu yoldan çıkmaya zorlamak olur. Velisini bu işe yöneltten, dünyalık arzusundan başkası değildir.

57 Tirmizî, "Nikâh", 16. Hadis no 1103.

58 İbn Hazm, Ali b Ahmed b. Said ez- Zahirî, *el-Muhallâ*, Abdulgaffar Süleyman el- Bendârî'nin tahkikiyle, Beyrut, 1408/1988, c. IX, s. 31.

59 Buhârî, "İkrah", 3.

Kadının yoldan çıkması, genellikle zinaya düşmesi anlamına gelir. Bu sebeple tefsirler ve meâller, ayete, "... cariyelerinizi, şu hayatın malını arzu ederek zinaya zorlamayın." şeklinde anlam vermişlerdir. Bunun için, "genç kızlarınız" anlamına gelen (فَتَيَاتِكُمْ)'e "cariyelerinizi"; "el-biğâ" kelimesine de zina anlamı vermişlerdir. Örnek olarak Süleyman ATEŞ'in meâli şöyledir:

Dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek için, namuslu kalmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları (fuhşa) zorlarsa, şüphesiz Allah (fuhşa) zorlanmalarından sonra (o kadınlara karşı) bağışlayıcı ve esirgeyicidir.⁶⁰

Ömer DUMLU ve Hüseyin ELMALI, ayete şu meâli vermişlerdir:

Genç cariyelerinizi, evlenip iffetli olmak istiyorlarsa; dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek arzusuyla, fuhşa zorlamayın. Kim istemedikleri halde onları fuhşa zorlarsa bilsin ki Allah onları bağışlar ve onlara acır.⁶¹

Yaşar Nuri ÖZTÜRK, biraz farklı bir meâl vermiştir:

Hizmetinizdeki genç kızları, iffetli kalmak isteyip dururlarken, iğreti dünya hayatının basit menfaatini elde etmek için, fuhşa zorlamayın. Kim onları baskı altında tutarsa Allah, fuhşa zorlanmalarından sonra onları affedici, esirgeyicidir.²⁰⁹²

Yaşar Nuri ÖZTÜRK'ün meâline göre hizmetimizdeki genç kızlar kendi arzularıyla zina yaparlarsa bundan para kazanabiliriz. Eğer namuslu kalmak istemiyorlarsa onları zinaya zorlamakta da bir sakınca yoktur. Diğer tefsir ve meâllere göre aynı şeyi sadece cariyeler için yapabiliriz. Zinayı büyük günahlardan sayıp yasaklayan, "Sakın zinaya yaklaşmayın, çünkü o çirkin bir iştir ve kötü bir yoldur." (İsra, 17/32) diyen bir dinin buna müsaade etmeyeceği açıktır. Nûr Sûresinin 30 ve 31. ayetleri, hür ve köle ayırımı yapmadan kadın ve erkeğin birbirine karşı davranışlarını ve kadınların nasıl örtüneceğini anlatmış, zinayı önleyici tedbirler almıştır. 32. ayette ise şöyle buyurulmuştur:

"İçinizden evli olmayanları evlendirin, köle ve cariyelerinizden elverişli olanları da. Eğer yoksul iseler Allah onları kendi vergisiyle varlığa kavuşturur. Allah varlıklıdır, bililir."

Ayrıca burada "el-biğâ" kelimesine zina anlamı vermek doğru değildir. "el-biğâ" yoldan çıkma anlamına olduğu için Araplar zinaya da mecazen el-biğâ derler. Türkçemizde de zina eden kişiye "yoldan çıkmış" denir. Ancak kelimenin hakiki anlamını verme imkânı olmayan bir yerde mecaza gidilir. Burada ise tam ters bir durum vardır. Zaten Kur'an, bağı ile fuhşu ayırmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ

Allah fuhşu, fenalığı ve isyanı yasak eder. (en-Nahl, 16/90) Arapça'da matuf, matufun aleyhin aynı değil, gayrıdır. Burada da bağı, fuhş üzerine atfedilmiştir.

60 Kur'an-ı Kerim:ve.Yüce Meâli, İstanbul 1993.

61 Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı (Meâl), İzmir 2001.

62 Surelerin İnış Sırasına Göre Kur'an-ı Kerim Meâli (Türkçe Çeviri), İstanbul 1995.

Ayet, kızların zorla evlendirilmelerini yasaklamaktadır. Çünkü zorla evlendirilen kız, haddi aşar ve isyan eder. Bir bakire kız Aişe'nin yanına geldi ve "Babam beni kardeşinin oğluyla evlendirdi ki, benimle kendi konumunu yükseltsin. Ama ben bundan hoşlanmıyorum." dedi. Aişe, "Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem gelinceye kadar otur." dedi. Sonra Allah'ın Elçisi geldi. Kız durumu ona haber verdi. O, hemen babasına bir adam gönderip çağırttı. O konudaki yetkiyi kıza verdi. Kız dedi ki:

"- Ey Allah'ın Elçisi! Aslında ben babamın yaptığına izin vermiştim ama bu konuda kadınların bir hakkı var mı, yok mu; onu öğrenmek istedim."⁶³

B- KUR'AN'IN ALLAH'IN ELÇİSİ TARAFINDAN AÇIKLANMASI:

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ

Sana bu Zikri (Kur'an'ı) indirdik ki, kendilerine indirileni insanlara açıklayasın. (Nahl, 16/44)

Bir ayet de şöyledir:

Ey inananlar! Sizin için; Allah'a ve ahiret gününe umut bağlayan ve Allah'ı çok anan (Allah'ın kitabını çok okuyan) herkes için Allah'ın Elçisi'nde güzel bir örnek vardır. (Ahzab, 33/21)

Allah'ın Elçisi'nin söz ve davranışları, Kur'an'ı anlama ve açıklama açısından büyük öneme sahiptir. Çünkü Elçi, yanlış bir açıklama yapamaz. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

Eğer o Elçi-bize karşı birtakım sözler uydursaydı,

Onu en güçlü yerinden yakalardık,

sonra da şah damarını koparırdık,

Artık sizden hiçbiri bunun önüne geçemezdi. (el-Hakka, 69/44-52)

Allah'ın Elçisi'nin, hangi sünnetiyle hangi ayeti açıkladığı hemen anlaşılmayabilir. Birbirini açıklayan ayetler arasında olduğu gibi sünnetle ayetler arasında da benzerlik vardır. Bu benzerlikten hareketle ilgili ayeti bulmak gerekir. Kur'an'a ters ya da kendi içinde çelişkili görülerek kenara itilmiş çok sayıda hadis vardır. Ama hadisin hangi ayeti açıkladığı tespit edilince bu çelişkilerin, büyük ölçüde, ortadan kalktığı görülür. Bu konuda şufa yani önalım hakkı ile ilgili hadisi örnek verebiliriz.

Câbir b. Abdullah'ın bildirdiğine göre Allah'ın Elçisi, paylaşılmamış her şeyde şufa kararı vermiştir. Sınırlar çizilip yollar ayrıldıktan sonra artık şufa olmaz.⁶⁴

Şufa Mecelle'de şöyle tarif edilir: Satın alınan bir taşınmazı, müşteriye kaçta mal

63 Nesâî, "Nikâh", 36; İbn Mâce, "Nikâh", 12, hadis no 1874; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 26, Hadis no 2096; Ahmed b. Hanbel, Müsned c. VI, s. 136. (Metin Nesâî'den alınmıştır.)

64 Buhârî, "Şüf'a", 2.

olduysa o miktar ile kendine mal etmektir.⁶⁵ İki kişinin ortak bir arsası olsa, ortaklardan biri, diğerine sormadan kendi payını satsa, ortağı bu satışa razı olmayıp arsadaki payı kendi almak istese, şufa hakkını kullanarak alabilir. Müşteri ondan, sadece mal oluş fiyatını isteyebilir.

Müşteri, arsadaki payın yeni sahibi olacağından, onu ondan zorla almayı şu ayet yasaklamıştır:

"Müminler, mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin; karşılıklı rızaya dayalı bir ticaretle olabilir" (Nisa, 4/29)

Allah'ın Elçisi, Kur'an'a aykırı bir açıklama yapamaz. Öyle ise bu, istisnai bir durum olabilir. Konuya böyle yaklaşıncı karşımıza hemen şu ayet çıkar:

... وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ ...

"...Allah size neyi yasaklamışsa açık açık bildirmiştir; zor durumda kaldıysanız o başka..." (En'am, 6/119)

Demek ki Allah, zor durumda kalanın neleri yapacağını açıkça bildirmemiştir. Öyleyse kimin zor durumda sayılacağı ve ne gibi şeyler yapacağı hususunda Elçi'nin açıklamaları önem kazanır.

Taşınmazdaki bir payın başkasına satılması, ortağı zor duruma sokar. Şufa hakkı bu zorluğu giderme yolunu açar. Bu hakkın varlığını bilerek o taşınmazı satın alan da sonuca katlanır.

Sünnet, Kur'an'dan ayrı bir kaynak değildir; Kur'an'ı açıkladığı için, ona tabidir. Tabi olana ayrı hüküm verilemez. Her konu, Kur'an ve Sünnet bütünlüğü içinde ele alınmalıdır. O zaman, Peygamberimizin, genel kurala aykırı görüldüğü için terk edilen veya çelişkili gözüken söz ve uygulamalarının farklı alanları açıkladığı ortaya çıkacaktır. Bu sebeple Sünnet konusunda aceleci davranmamalı, onun ilgili olabileceği bir ayet, mutlaka aranmalıdır. Bu metot, uydurma hadisler için de kalkan görevi yapacaktır.

C- KUR'AN'I AÇIKLARKEN ÖNCEKİ İLAHÎ KİTAPLARDAN YARARLANMA

Kur'an, kendinden önceki ilâhî kitapları kabul eder. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

Allah sana bu Kitab'ı, gerçekleri içeren ve kendinden öncekileri kabul eden bir kitap olarak indirdi. Tevrat'ı ve İncil'i de o indirdi.

Onlar daha önce, insanlar için birer rehberdi. Doğruyu yanlıştan ayıran her kitabı o indirdi. Allah'ın ayetlerini görmezlik edenler... İşte onlar için ağır bir ceza vardır. Allah güçlüdür, ölç alması da vardır. (Âl-i İmrân, 3/3-4)

İlk peygamberden son peygambere kadar vahiyde bütünlük vardır. Kur'an ayetlerinin büyük bir kısmı Nuh'a, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya vahyedilene denktir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

65 Mecelle-i Ahkam-ı Adliye m, 950. Madde sadeleştirilmiştir, aslı şöyledir: "Şüf'a, bir mülk-i müşterayı, müşteriye her kaç mal oldu ise ol mikdar ile temellük etmektir."

Allah Nuh'a buyurduğunu, sana vahyettiğini, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya emrettiğini sizin için bu dinin şeriatı yapmıştır. Dini ayakta tutun, onda ayrılığa düşmeyin... (Şura, 42/13)

Kur'an'ın bir kısmı da sadece Peygamberimize vahyedilen ve hafifletici hükümler içeren ayetlerden oluşur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

Bir ayeti nesheder veya unutturursak, yerine ya daha hayırlısını, ya da dengini getiririz. Bilmez misin, Allah'ın gücü her şeye yeter. (Bakara, 2/106)

Kur'an, önceki kitapları neshetmiştir. Çünkü nesih sözlükte; bir şeyi bir başka şeyle değiştirme, onun yerine başkasını koyma demektir.⁶⁶ Kur'an, ilâhî kitapların Allah tarafından tasdik edilmiş son nüshası gibidir. Kur'an'a uymak; Tevrat'a, İncil'e ve peygamberlere inen tüm kitaplara uymaktır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

Yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı bulacakları ümmi peygambere uyanlar... O onlara, iyiliği emreder, kötülükten men eder. Onlara iyi şeyleri helâl, kötü şeyleri haram kılar. Sırtlarından ağır yükleri, boyunlarından demir halkaları kaldırı atar... (A'raf, 7/157)

Önceki kitaplar, ehl-i kitabı tanımayı sağlar ve onlarla ilişkilere yön verir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

De ki: "Ey Ehl-i kitap! Aramızda eşit seviyede olan bir söze gelin; Allah'tan başkasına kul olmayalım. Ona bir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ın dînundan birimiz diğerini rab edinmesin". Eğer yüz çevirirlerse deyin ki: "Tanık olun, bizde bozuk inanç yoktur". (Âl-i İmrân, 3/64)

Eski ilahî kitaplardan, önceki toplumlarla ilgili bilgiler alabiliriz. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

Onlardan önce yok etmiş olduğumuz kasabaların halkı inanmamıştı. Şimdi bunlar mı inayacaklar?

Senden önce elçi gönderdiklerimiz kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkası değildi. Bilmiyorsanız ehl-i zikre (O kitapları bilenlere) sorun.. (Enbiya, 21/6-7)

Meselâ Tevrat, Kur'an'dan hacimlidir. Kur'an'da kısa geçen bazı konular, Tevrat'ta genişçe yer alır. Bundan yararlanarak o ayetler açıklanabilir. Bu konuda iki örnek verebiliriz. Biri Bakara 67-71. ayetler, diğeri de Bakara 93. ayettir.

a- Kurbanlık boğaya olayı

Memfis'te Apis adı verilen boğaya tapılırdı. Memfis, Kahire'nin 35 km. güneyinde, Nil üzerinde yer alan eski Mısır kentidir. Bu inanç daha sonra Mısır'ın diğer bölgelerine yayılmıştı. Apis bir tane olur ve ölen Apis'in başka bir boğanın bedeninde yenden dünyaya geldiğine inanılırdı. Bu yeni boğayı rahipler otlaklarda arar, belirgin özellikleriyle diğerlerinden ayırarak bulurlardı.⁶⁷ Bu inanç, İsrailoğullarını da etkilemişti.

66 Lisan'ul-Arab nsh maddesi.

67 Büyük Larousse Ansiklopedisi, A maddesi, İst. 1986.

Musa aleyhisselam, 40 günlüğüne Tur'a gidince onlar, Harun aleyhisselama rağmen buzağı heykeli yapıp tapmışlardı. "...buzağı tutkusu onların içlerine işlemiştii..." (Bakara, 2/93) Aşağıdaki ayetler Apis özelliğinde bir boğanın kesilmesini emretmektedir. Böylece o batıl inanç ortadan kalkmış olacaktı. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

Bir gün Musa ulusuna dedi ki: "Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor". "Sen bizimle eğleniyor musun?" dediler. "Kendini bilmez biri olmaktan, Allah'a sığınırım" dedi.

Dediler ki: "Bizim için Rabbine sor, o nasıl bir şeydir, bize açıklasın". Dedi ki: "O bir sığırdır, diyor. Ne yaşlı, ne körpe, ikisinin ortası bir şey. Haydi, verilen emri yerine getirin!"

"Bizim için Rabbine sor, o ne renktir, bize açıklasın" dediler. Dedi ki: "O, sarı bir sığırdır, diyor; sapsarı renkte. Görenlere zevk verir".

"Bizim için Rabbine sor, o nasıl bir şeydir, bize açıklasın! Bize göre, sığır sığıra benzer. Allah dilerse, hedefi tam tuttururuz" dediler.

Dedi ki: "O bir boğadır" diyor. "Ne koşulup toprağı sürmüş, ne de ekin sulamıştır. Sapa-sağlam! Hiç alacası da yok". "Tamam! Şimdi doğru açıklamayı getirdin, dediler". Nihayet onu kestiler. Neredeyse yapmayacaklardı.." (Bakara, 2/67-71)

Ayetler dikkatle incelenirse bu sığırın bir boğa olduğu açıkça görülebilir. Erkek veya dişi sığır anlamına gelen bakara = بَقَرَة , bakar = بَقَر kelimesinin tekilidir. Sığırın erkeğine (ثور) denir.⁶⁸ Buradaki sığırın erkek olduğu, ayetteki (تَتِيرُ الْإَرْضِ) ifadesinden anlaşılır. Çünkü (ثور) ile (تَتِيرُ) aynı köktendir. (وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ) bunun ikinci kanıtıdır. Öyle bir sığır ki; "Ne koşulup toprağı sürmüş, ne de ekin sulamış olacaktır" Demek ki, toprağı sürecektir ve ekin sulayacak özellikte olmasına rağmen bunları yapmamış olmalıdır. Bu bir boğadan başkası olamaz. Burada fiilin müennes gelmesi, بَقَرَة'nın müennes-i lafzî olması sebebiyledir.

Tevrat'ta konu ile ilgili şu ifadeler vardır:

"Mısır'da bildirin, Migdol'da duyurun, Nof'ta,⁶⁹ Tahpanhes'te duyurun: 'Yerini al, hazırlan, çünkü çevrendekileri yiyip bitiriyor kılıç!

İlâhın Apis neden kaçtı? Boğan neden ayakta kalamadı? Çünkü Rab onu yere serdi." (Yeremya, 46/14)

Hindular, ineğe saygı gösterirler. Bir inek camiye girse çıkarılması sıkıntı doğurur. Hindistan'da 250 milyon kadar inek olduğu belirtiliyor. Hint yönetiminin, ineği asıl konumuna getirmek için uğraştığı ama başarılı olamadığı bildiriliyor.⁷⁰

Müslümanların her yıl kutladığı kurban bayramı bu bakımdan önemlidir. İnsanların bir kesimi tarafından kutsanan hayvanları kurban kesen Müslümanlar bu tür inançlardan sürekli uzak kalmaktadır. Kurbanla ilgili şu ayet pek anlamlıdır:

68 Müfredât, bkr maddesi.

69 Nof, Memfis'in diğer adıdır. Bu husus, Tevrat'tın dipnotlarında ve ekindeki haritada yer almaktadır. (Kutsal Kitap, Yeni Çeviri, Kasım 2001, İstanbul)

70 Tümer Günay, Küçük Abdurrahman, age. s. 145.

O kurbanların ne etleri, ne de kanları Allah'a erişecektir. Ona erişecek olan, sizin (şirkten) korunmanızdır. (Hac, 22/37)

Kurban bayramı kurbanında önemli olan hayvanın kanını akıtmaktır. Etin yenmesi veya fakirlere dağıtılması, bu ibadetin şartı değildir. Bu sebeple kurbanı kesip etini kendi yiyen veya öylece bırakıp kimseye yedirmeyen kişi de kurban kesme emrini yerine getirmiş olur. Ama kurban kesmeden tonlarca et dağıtan kişi kurban kesmiş olmaz.

b- Bakara 93 (Sıkı tutma/ısyan)

Bu ayetin doğru anlamak için de Tevrat'tan yararlanılabilir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

Bir gün sizden kesin söz almıştık. Tur'u da tepenize kaldırmıştık. "Size verdiğimiz şeye sıkı sarılın. Dinleyin!" demiştik. "Dinledik ve sıkı sarıldık" demiştiniz. Halbuki, tanımazlık etmeniz sebebiyle o buzağı tutkusu içinize işlemiştı. De ki: "İmanınız size ne kötü emir veriyor!.. Eğer inanmış kimselerseniz".

Burada "Dinledik ve sıkı sarıldık" diye tercüme edilen bölümün Arapçası (سمعنا وعصينا)dır.

Asa (العصا) değnek anlamına gelir. (عصی) ise değneği tutar gibi tuttu veya değnekle döver gibi dövdü anlamınadır. Esmâî bazı Basralıların şu sözünü nakletmiştir: Değneğe asa denmesi elin ve parmakların, üzerinde birleşmesinden dolayıdır. Ebu Abîd'e göre asa'nın kök anlamı, birleşme ve anlaşmadır. (عصی); isyan etti ve emre karşı çıktı anlamına da gelir.⁷¹

Bütün tefsir ve meâller ayete "dinledik ve isyan ettik" anlamı vermiştir. "İsyan ettik." diyenler söz vermiş olamayacağı için kelimenin anlamı ile ilgili yanlış tercih yapmıştır. Tevrat'a bakınca yanlışlık iyice ortaya çıkmaktadır. Bu konu Tevrat'ta şöyle geçer:

Musa Rabbin bütün buyruklarını yazdı. Sabah erkenden kalkıp dağın eteğinde bir sunak kurdu, İsrail'in on iki oymağını simgeleyen on iki taş sütun dikti.

Sonra İsraili gençleri gönderdi. Onlar da Rabbe yakmalık sunular sundular, esenlik kurbanları olarak boğalar kestiler.

Musa kanın yarısını leğenlere doldurdu, öbür yarısını sunağın üzerine döktü.

Sonra antlaşma kitabını alıp halka okudu. Halk, "Rabbin her söylediğini yapacağız, O'nu dinleyeceğiz" dedi. (Tevrat, Çıkış 24/4-7)

İbrani dili uzmanı Salih AKDEMİR,⁷² konu ile ilgili soruma şu cevabı verdi: "سمعنا وعصينا" cümlesi İbranice Tevrat'ta, (şama'nû ve asînû) şeklinde geçer. Anlamı, "İşittik ve yerine getireceğiz." dir. Asînû sin ile yazılır, isyan ile hiçbir bağlantısı yoktur."

71 İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh*, Tahkik Ahmed Abdulgafur Attar, 3. Baskı, Beyrut 1404/1984; Muhammed Murteza ez-Zebîdî, *Tâc'ul-Arûs*, Mısır 1346; Lisan'ul-Arab.

72 Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

D- ARAP DİLİ KURALLARINDAN YARARLANMA

Allah Teâlâ şöyle buyurur: Biz, her elçiye kendi toplumunun dili ile gönderdik ki, onlara iyice açıklasın. Bundan sonra Allah dileyeni sapıklıkta bırakır, dileyeni de yola getirir. Güçlü olan o, doğru karar veren odur. (İbrahim, 14/4)

Kur'an, gerçekten varlıkların sahibinin indirmesiyle inmiştir.

Onu güvenilir Ruh, Cebrail indirmiştir.

Senin kalbine... Uyancılardan olasin diye.

Apaçık Arap diliyle. (Şuarâ, 26/192-195)

Kur'an Arapça olduğu için onu anlamada Arap dilinin önemi açıktır. Ama bugün birçok tefsir ve meâlde dile ve dil kurallarına aykırı uygulamalar vardır. Buna iki örnek verelim.

1- Dil kurallarına aykırı uygulamalar:

Bu bölümün başında meâlini verdiğimiz İbrahim Sûresinin 4. ayeti buna örnek olabilir. Ulaştığımız tefsir ve meâller ayete şu şekilde anlam vermişlerdir:

Biz, her elçiye kendi toplumunun dili ile gönderdik ki, onlara iyice açıklasın. Bundan sonra Allah dilediğini sapıklıkta bırakır, dilediğini de yola getirir. Güçlü olan o, doğru karar veren odur.

Allah dilediğini yola getirecek ve dilediğini sapırtacaksa neden elçi göndersin? Bu durumda elçinin, o toplumun dili ile açıklama yapmasının ne anlamı olur? Böyle anlamsız bir iş "doğru karar veren" Allah'a yakıştırılabilir mi? İçinde ciddi çelişkiler olan ifadeler, Allah'ın sözü olabilir mi?

Çelişkiler, "يَشَاءُ = ister" fiilinin faili olan "o" zamirini, Arap dili kurallarına aykırı olarak, Allah lafzını gösterir saymaktan kaynaklanmıştır. Halbuki zamir, yanı başında bulunan "مَنْ = kim'i" gösterir. Uzağı göstermesi için karine gerekir. Burada böyle bir karine yoktur. Ayetin doğru anlamı şöyledir: "... Bundan sonra Allah dileyeni sapıklıkta bırakır, dileyeni de yola getirir..." Bu anlam ile her şey yerine oturmaktadır. Yoksa yanlış, yanlış doğurmakta ve bir yanlışlar zinciri oluşmaktadır.

2- Sözlüğe aykırı uygulamalar:

İnsanın Allah'ın halifesi olduğu iddiasına delil sayılan Bakara 30. ayet buna örnek olabilir: Allah Teâlâ şöyle buyurur:

Bir gün Rabbin meleklerle: "Yeryüzünde bir halifelik oluşturmaktayım" dedi. "Orada karıştırmak yapacak ve kan dökecek birilerini mi oluşturun? Ama neylersen, güzel eylersin; biz bu sebeple sana boyun eğerez. Sen en temizini yaparsın." dediler. Dedi ki: "Ben sizin bilmediklerinizi bilirim." (Bakara, 2/30)

Başkasının yerine geçene halife veya halef denir. Her insan, öncelikle, kendi atasının yerine geçer. Hayatı boyunca, birçok kimsenin malını, makamını ve imkânlarını ele geçirebileceği gibi elinde olanları da kaptırabilir. Bu, başkasının malına, makamına, işi-

ne ve aşına göz dikmeye yol açar. Bu yüzden kavga çıkar ve kan dökülür. Peygamberlere karşı gelenler dahi ellerindekini onlara kaptırma korkusu ile hareket etmişlerdir. Onlardan bu korkuyu gidermek için peygamberler şunu söylemişlerdir: "Ben sizden bunun bir karşılığını beklemiyorum. Alacağım karşılığı âlemlerin Rabbi verecektir." (Şuarâ, 26/127) Her halifenin yerine geçtiği kişi, onun selefi olur. Böylece bir halef-selef sistemi oluşur. Melekler; "Orada karıştırmak yapacak ve kan dökecek birilerini mi oluştuyorsun?" derken bu sistemden duydukları endişeyi aktarmışlardır. Allah Teâlâ bunun olmayacağını söylememiş ama meleklerin bilmediği şeyler olduğunu belirtmiştir.

Bu ayete dayanılarak insanın, Allah'ın halifesi olduğu iddia edilir. Halife, birinin bulunmaması, acizliği veya ölümü sebebiyle yerine geçen kişidir.⁷³ Öyle ise insan Allah'a değil, ancak, bir başka insana halife olabilir. İlgili bütün ayetler kelimenin bu anlamını destekler. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

Bak Davud! Biz seni bu toprağa halife yaptık. İnsanlar arasında gerçekçi kararlar ver. Arzu etmeye uyma, bu seni Allah'ın yolundan saptırır. (Sâd, 38/26)

Çünkü Davud, kendinden önce o toprağa hâkim olan Talut'un yerine geçmişti. Konu ile ilgili ayetlerin tamamı insanların birbirlerine halife olmasını anlatır.⁷⁴ Onlardan ikisi şöyledir:

Kavmi, Nuh'u yalancı yerine koydu. Biz de onu ve gemide kendisiyle beraber olanları kurtardık. Onları ötekilere halifeler yaptık. Ayetlerimizi yalan sayanları da suda boğduk. Bak bakalım, o uyarılanların sonu nasıl olmuş. (Yunus, 10/73)

Musa'ya dediler ki: "Sen gelmeden önce de işkence gördük, geldikten sonra da." Dedi ki: "Belki Rabbiniz düşmanlarınızı yok eder de bu toprakta sizi onların halifesi yapar. Sonra da nasıl davranacağınıza bakar." (A'raf, 7/129)

Bir alimle aramızda şu konuşma geçti:

Sordum: İnsan Allah'ın vekili olabilir mi?

Dedi ki: Hayır, Allah, peygamberini vekil etmemiştir, bizi eder mi? Peygamberine şöyle demiştir:

"Allah dileseydi şirke düşmezlerdi. Biz seni onların üzerinde bir koruyucu yapmadık. Sen onların üzerinde bir vekil de değilsin." (En'am, 6/107)

"Sen sadece bir uyarıcısın. Her şeye vekil olan Allah'tır." (Hud, 11/12)

Sordum: İnsanı Allah'ın halifesi olabilir mi?

Dedi ki: "Evet, çünkü Allah meleklerle, "Yeryüzünde bir halife var edeceğim" buyurmuştur.

73 Müfredât, hlf maddesi.

74 Halef kökünden türemiş olup aynı anlama gelen kelimeler şu ayetlerde geçmektedir: Bakara, 2/30, 66; Âl-i İmrân, 3/170; Nisâ, 4/9; En'am, 6/133, 165; A'raf, 7/69, 74, 129, 169; Yunus, 10/14, 73; Hûd, 11/57; Ra'd, 13/11; İsra, 17/76; Meryem, 19/59; Nur, 24/55; Neml, 27/62; Fatır, 35/39; Sad, 38/26. Toplam 20 ayet.

Sordum: Halifelik mi üst görevdir, yoksa vekillik mi?

Dedi ki: "Halifelik. Vekil bazı konularda temsile yetkili olur ama halifenin yetkisi fazladır.

Sordum: Allah'ın vekili olamayan, halifesi olabilir mi?

Dedi ki: Peki sen o ayeti nasıl anlıyorsun?

Dedim ki: Kur'an'da her ayeti açıklayan bir başka ayet mutlaka vardır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: Elif, Lam, Ra. Bu öyle bir kitaptır ki, ayetleri muhkem kılınmış, sonra hakim olan ve her şeyden haberi olan Allah tarafından ayrıntılı olarak açıklanmıştır. (Hûd, 11/1)

İlgili ayetlere bakınca Bakara 30. ayette, bir kişinin diğerinin yerine geçeceği, halef-selef sisteminden bahsedildiği ortaya çıkar. Yoksa insan Allah'a halife olamaz. İnsanın Allah'a halife olması, hem kelimenin sözlük anlamına aykırıdır; hem de çok çirkin bir durumun ortaya çıkmasına yol açar. Çünkü Melekler; Allah'ın yerine geçecek birinin karıştırıcı ve kan dökücü olacağını söylemekle, Allah'ın karıştırıcı ve kan dökücü olduğunu söylemiş olurlar. Allah Teâlâ da Melekler de böyle şeylerden uzaktır.

Dedi ki: "Beni susturdun."

E- KUR'AN - FITRAT İLİŞKİSİ

Fitrat, varlıkların temel yapısını ve onu oluşturan yaratılış, değişim ve gelişim ilke ve kanunlarını ifade eder.⁷⁵ Göklerin, yerin, insanların, hayvanların, bitkilerin yani her şeyin yapısı ve işleyişi buna göredir. Bilimde, teknolojiye ve insan ilişkilerindeki temel kanunlar da bunlardır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

Şunu görmek gerekmez mi: Göklerde ne var, yerde ne varsa; güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların bir çoğu Allah'a boyun eğmektedir. Bir çoğu da azabı hak etmiştir. Allah kimi aşağılık saymışsa ona değer verecek biri çıkmaz. Allah ne dilerse onu yapar. (Hac, 22/18)

Birçok insan fitrata aykırı davranır ve dengeleri bozar. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

İnsanların kendi elleriyle yaptıkları yüzünden karada ve denizde düzen bozukluğu ortaya çıktı. Bunun böyle olması, Allah onlara, yaptıklarının bir kısmını tattırsın diyerdir. Belki vazgeçerler." (Rum, 30/41)

Fitrata aykırı davranışlar insanı rahatsız eder. Onu buna iten; menfaatleri, beklentileri veya özentilerdir. Sonra alışır ve ondan zevk almaya başlar. Ama içinde gizlenen rahatsızlık, zaman zaman ortaya çıkar. Böyle kimseler, yaptıklarını düşünüp bir iç muhasebesi yapmaktan kaçınırlar.

⁷⁵ Fitrat kavramı, Avrupa bilim ve felsefe tarihinde varlık felsefesi olarak yer alır ve son üç yüz yılda ontoloji adı ile anılır.

Kur'an'da sıkça, zikir kökünden türemiş kelimeler geçer. Zikir, bir bilgiyi zihinde, kullanıma hazır tutma, onu kalbe ve dile getirme ve hatırlama anlamlarına gelir.⁷⁶ Zihinde var olan bilgiyi, bir konu için harekete geçirmeye tezekkür denir. Peygamberler insanları tezekküre çağırmışlardır. İbrahim aleyhisselam puta tapanlara, "... tezekkür etmez misiniz?"⁷⁷ derken "Fıtrattan edindiğiniz bilgilerle benim sözlerimi karşılaştırıp yaptığınızın yanlış olduğunu görmez misiniz?" demiş olmaktadır. Bu onları, içi muhasebesi yapmaya çağırır.

Allah'ın indirdiği kitapların ortak adı zikirdir.⁷⁸ Çünkü onlar kişiye, kendi benliğinden ve çevresinden edindiği bilgileri hatırlatmakta, fıtrata uygun düzenlemelerle onu rahatlatmaktadır. Zira her insan, varlık âleminin ve çevresinin öğrencisidir. Oradan sürekli bilgi edinir ve hayatını o bilgilerle sürdürür. Bunlarla Allah'ın kitapları arasında ilişki olmaz. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

Bilin ki kalplerin yatışıp rahatlaması Allah'ın zikri ile olur. (Ra'd, 13/28)

Allah'ın zikri Kur'an'dır. Çünkü zihinde tutulması ve sıkça hatırlanması gereken, odur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

İşte o Zikir biz indirdik. Ne olursa olsun onu koruyacak olan da bizleriz. (Hicr, 15/9)

Bu sebeple Kur'an, fıtratın Allah tarafından bildirilmiş şeklidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

Sen yüzünü dosdoğru bu dine, Allah'ın fıtratına çevir. O İnsanları ona göre yaratmıştır. Allah'ın yarattığının yerini tutacak bir şey yoktur. İşte sağlam din bu dindir. Ama insanların çoğu bunu bilmezler. (Rûm, 30/30)

Bunun kesin sonucu şudur: Fıtrat İslâm'dır.

Allah'ın ayetleri yalnız Kur'an'da olanlar değildir. Tüm varlıklarda; göklerde, yerde, hayvanlarda, bitkilerde hasılı her yerde onun ayetleri vardır.⁷⁹ Allah Teâlâ şöyle buyurur:

Biz onlara ayetlerimizi, hem dış çevrede hem de kendi içlerinde göstereceğiz, sonunda Kur'an'ın doğru olduğu onlar açısından iyice ortaya çıkacaktır. (Fussilet, 41/52)

Ayetlerin, yalnız uzmanları tarafından görülebilecek olanları vardır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

76 Ragıb el - İsfahânî, *Müfredât*, zkr maddesi.

77 En'am 6/80,

78 Bk. Âl-i İmrân 3/58; A'raf, 7/63; Hicr, 15/6, 9; Nahl, 16/44; Enbiya, 21/2, 50, 105; Furkân, 25/18; Yasin, 36/11; Sâd, 38/8; Kamer, 54/25.

79 İlgi duyanlar şu ayetleri inceleyebilirler: Bakara, 2/164; Âl-i İmrân, 3/190; En'am, 6/97, 99; Araf 7/26, 58; Yunus, 10/5, 6, 67, 92, 101; Yusuf, 12/7, 35; Ra'd, 13/2, 3, 4; Nahl, 16/13, 65, 66, 67, 68, 69, 79; İsrâ, 17/12; Kehf, 18/9; Meryem, 19/10; Tâhâ, 20/128; Ankebût, 29/ 24, 33, 34, 35; Rûm, 30/21, 22, 23, 24, 28; Lokman, 31/31, 32; Secde 32/26; Sebe', 34/15; Zümer, 39/42, 52; Mümin, 40/13; Câsiye, 45/3, 4, 5, 6; Zariyât, 51/22, 23, 35, 36, 37; Kamer, 54/12, 13, 14, 15.

Sağlam bilgisi olanlar için⁸⁰ yeryüzünde ayetler vardır;
Kendinizde de vardır; onları görmez misiniz? (Zariyât, 51/20-21)

Fen ve teknik bilimciler kanun koymaz, fıtratta olan kanunları keşfe çalışırlar. Sosyal bilimcilerin keşfettikleri kanunlar da vardır. Ama onların çoğu kanun koymaya ve topluma şekil vermeye çalışırlar. Bu tavır, sosyal alanda fıtrata aykırı uygulamalara yol açar. Bütün kötü etkisi zamanla ortaya çıkar ve dengeler bozulur. Zarar, oldukça büyük ve kalıcı olur.

Fen ve teknik bilimlerin keşfettiği kanunları, fıtrata aykırı kullanıp insanı ve çevreyi bozmak da mümkündür. Nitekim 20 ve 21. asırlarda dünya böyle bir felâketin içine girmiştir.

Sonuç olarak Kur'an ile fıtrat arasında tam bir uyum vardır. Fıtrata uymak için Kur'an'ın koyduğu sınırları aşmamak yeterli olur. Fıtratı anlamak için Kur'an'dan, Kur'an'ı anlamak için de fıtrattan yararlanmak gerekir.

Kur'an'ın hiçbir hükmü fıtratla çelişmez. Eğer bir çelişki varsa, Kur'an'a gereği gibi uyulmamasından kaynaklanır. Örnek olarak talâk ile ilgili hükümlere bakılabilir.

Kur'an, talâk hakkını üç ile sınırlandırmıştır. Bu fıtrata, tam olarak uyar. Çünkü istenmeyen bir işten sonra en çok iki kez özür kabul edilir, üçüncüde kabul edilmez. Bunu Musa aleyhisselam ile Hızır olayında da görürüz.

Musa Hızır'a, "Sana öğretilenden bana da bir olgunluk bilgisi öğretmen için seninle gelebilir miyim?" dediği zaman Hızır: "Gel, ama sen benimle beraber olmaya dayanamazsın. İç yüzünü bilmediğin bir şeye nasıl dayanacaksın? Bana uyarsan, ben sana anlatıncaya kadar hiç soru sorma!" demişti. Musa aleyhisselam iki kere soru sormuş "Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam benimle arkadaşlık etme. Çünkü artık benim tarafımdan beyan edilecek son özür noktasına ulaştın" demişti. Üçüncü soruyu da sorunca Hızır, "İşte bu benimle senin aranı ayırır" demişti.⁸¹ Üçüncüden sonra artık özür kabul edilmez.

Tıpkı bunun gibi, Kur'an'a uygun olarak yapılan üçüncü talâktan sonra kocanın özür beyan etme imkânı sona erer. Çünkü ilk boşamada, iddet süresi boyunca kadın kocasının evinde kalmış, süre içinde görüşüp probleme çözüm bulma imkânı elde etmişlerdir. Sonra ya evliliğe devam kararı almışlar, ya da ayrılmışlardır.. Evliliğe devam kararından sonra erkek, karısını ikinci kez boşamış, bir kez daha aile yeniden kurulmuş olabilir. Bu durumda eşini üçüncü kez boşarsa artık bu kişinin yeniden bir evlilik talebine yüzü kalmaz. İşte bu, fıtrata uygun bir boşamadır.

Çalışma bizden, başarı Allah'tandır.

80 Sağlam bilgisi olan, diye tercüme edilen mûkin, sözlükte; bir konuyu şüpheden uzak, gerçek yönüyle bilen demektir. Kamus Tercümesi, ykn mad.

81 Kehf, 18/66 - 78.